

Običaji po rođenju djeteta, svadbeni i pogrebni običaji na području općine Dvor

Tepšić, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:556766>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-01**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

DIPLOMSKI RAD

Običaji po rođenju djeteta, svadbeni i pogrebni običaji na području općine Dvor

Studentica: Sanja Tepšić

Mentorica: dr. sc. Tihana Rubić, izv. prof.

Zagreb, veljača 2023.

SADRŽAJ

UVOD	4
BANIJA I/ILI BANOVINI	6
POVIJEST DVORA	7
PREGLED I KRITIKA LITERATURE	8
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	11
O POJMU OBIČAJ	13
OBIČAJI PO ROĐENJU DJETETA	14
POROD	115
NAKON PORODA I BRIGA O DJETETU	16
SVADBENI OBIČAJI	21
UPOZNAVANJE MOMKA I DJEVOJKE	21
PROSIDBA	23
SVATOVI: SVATOVSKO DUŽNOSTI I ULOGE	25
DAN VJENČANJA	26
OPIS JEDNE SVADBE	29
NAKON VJENČANJA	31
POGREBNI OBIČAJI	32
SMRT	33
POGREB	35
NAKON POGREBA	37
ZAKLJUČAK	37
IZVORI	39
LITERATURA	39
SAŽETAK	41
KLJUČNE RIJEČI	41
SUMMARY	42
KEY WORDS	42

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam ovaj diplomski rad izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Tihane Rubić. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Sanja Tepšić

UVOD

Općina Dvor nalazi se u južnom dijelu Banije/Banovine i administrativno pripada Sisačko-moslavačkoj županiji. Središte općine je istoimeno naselje. Općini pripada i 64 sela. Površinom od 504,89 km² Dvor je jedna od većih općina u Hrvatskoj. Prema posljednjem popisu stanovništva, onom iz 2021. godine, Općina ima 2996 stanovnika¹. Obzirom na to da većina stanovništva spada u dobnu skupinu starijih ljudi, a da mladi iz ovog područja kontinuirano iseljavaju ponajprije zbog ekonomskih razloga, za očekivati je da će na idućem popisu broj stanovnika biti manji.

Od početka oblikovanja i pisanja rada, promijenilo se mentorstvo rada. Rad je oblikovan i odobren 2018. godine pri Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod mentorstvom profesorice Milane Černelić. Nakon profesoričina umirovljenja, rad je mentorski dodijeljen ondašnjoj docentici Tihani Rubić koja je sugerirala dopune i dorade. Od trenutka prijave rada, promijenile su se i globalne i regionalne okolnosti. Primjerice, pandemija COVID-19 koja je bila prisutna u svijetu i Hrvatskoj od 2020. godine do danas, kao i razoran potres koji je šire područje Banije/Banovine pogodio krajem 2020. godine, stvorili su je nove okolnosti i na tom području, primjerice, na način da se ubrzalo iseljavanje.² Kako su desetljećima stanovnici općine Dvor svakodnevno radili u Sisku i Petrinji, promjene poput gašenja sisačke željezare (2018.) i razornog potresa u Petrinji (2020.), promijenile su i te dnevne gravitacije. Međutim, kako su rad i samo istraživanje oblikovani i provedeni jednim dijelom još tijekom 2018., dakle, prije ovih velikih lokalnih, regionalnih i globalnih promjena, u radu donosim podatke iz istraživanja koje je obavljeno tada, ali uvodim i ovaj uvodni komentar o promjenama koje su se odvijale tijekom godina koje su uslijedile nakon provedenog istraživanja 2018. godine, a koje su prethodile samoj obrani rada početkom 2023. godine. U rad sam uvela i podatke o roditeljama i o svadbama u okviru pandemije i epidemioloških ograničenja. Ovi primjeri pokazuju kako takve okolnosti utječu i na načine na koje se odvijaju običaji i kako se pojedinci i grupe prilagođavaju situaciji.

¹ Izvor: Državni zavod za statistiku, popis stanovništva 2021., <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>

² Podaci popisa stanovništva 2021. godine prikazuju da je Sisačko-moslavačka županija pri samom vrhu po broju iseljenih stanovnika, čak 19,04%, <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>

Zbog upute ograničenja broja ljudi na okupljanjima u jeku pandemije, nije bilo moguće održavanje svadbi u vidu većih okupljanja. Nije se smjelo okupiti više od nekoliko ljudi koji nisu iz iste obitelji. Jedno vrijeme na snazi je bila i zabrana napuštanja mjesta prebivališta što bi mnogim mladencima otežalo planiranje vjenčanja obzirom da u Dvoru nema trgovina vjenčanom opremom, niti bilo kakvih specijaliziranih dućana i usluga za vjenčanja. Zabrana okupljanja utjecala je i na organizacije sprovoda koji su se većinom vršili samo u krugu najuže obitelji. Pokojnika se pokapalo u limenom kovčegu, a svi prisutni su trebali nositi zaštitne medicinske maske. Pandemija je utjecala i na trudnice i roditelje, obzirom da je bila ukinuta pratnja na porodu te njihovi partneri ili bliske osobe nisu smjeli biti s njima. Bile su zabranjene posjete roditeljima te su očevi novorođenčad mogli vidjeti tek pri izlasku iz bolnice ili putem video poziva. U trenutku dovršenja diplomskog rada, početkom 2023. godine, većina ovih spomenutih mjera više nije na snazi.

Drugi značajan događaj za vrijeme dok sam pisala diplomski rad, dogodio se 29. prosinca 2020. godine u 12:19 sati, kada je ovo područje pogodio potres jačine 6.2 prema Richteru. Epicentar potresa bio je 5 kilometara jugozapadno od Petrinje, tridesetak kilometara od Dvora. Smrtno je na području Banovine/Banije stradalo sedam osoba, ozlijeđeno je 28 osoba, a materijalna šteta bila je ogromna. Puno ljudi ostalo je bez kuća te i danas žive u kontejnerskim naseljima, a građevinska obnova ovoga kraja slabo napreduje. Kada pričamo o obnovi, moramo uzeti u obzir da je pogođeno područje izrazito siromašno te da jako puno ljudi nema sredstva za obnovu vlastitih kuća i ovise o pomoći Države. Općina Dvor nije pretrpjela toliko veliku materijalnu štetu kao područje oko Gline i Petrinje. U Općini Dvor manje ljudi živi u kontejnerima. Iako nije bilo materijalne štete, potres je dosta utjecao na psihičko stanje ljudi te su danima nakon potresa mnogi bili u strahu od ponavljanja potresa. Za vrijeme potresa bila sam kod kuće u Gornjoj Stupnici te iz prve ruke mogu posvjedočiti tom strahu. Smatram da je važno napomenuti da sada kod ljudi prevladava stav da je bitno *da smo živi i zdravi* te da je *sve dobro dok imamo krov nad glavom*. Kao i ostali pogođeni krajevi, i općina Dvor je primila izdašnu humanitarnu pomoć, prvenstveno u hrani i odjeći, ali dosta toga je, nagađa se, završilo i u preprodaji. Pomoć za životinje u vidu hrane dobivali su i poljoprivrednici kojima su objekti stradali u potresu, s iskaznicom da posjeduju obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo. Od potresa do danas nije se puno promijenilo u dvorskoj općini, nekoliko ljudi i dalje živi u kontejnerima jer nemaju novca za obnovu kuća, ceste su u gorem stanju nego ranije, a zbog nedavnih jakih kiša došlo je i do poplave zbog koje su neki ljudi imali više materijalne štete nego od potresa.

BANIJA I/ILI BANOVINA

U radu ću koristiti oba naziva regije, odvojeno kosom crtom, odnosno, spominjat ću uglavnom uže područje – dvorsku općinu ili Općinu Dvor. Unatrag nekoliko godina u medijima su se intenzivirale rasprave o nazivu ovoga područja, Banija i/ili Banovina. Posebno se to intenziviralo nakon „petrinjskog potresa“ krajem 2020. godine. Onog tko bi napisao Banija, prozvalo bi se Srbinom. Iz svog osobnog iskustva življenja na ovom području, mogu istaknuti kako cijeli život govorim Banija, a i u lokalnoj i regionalnoj zajednici se uglavnom koristi taj naziv bez obzira na to kako se osoba ili skupina ljudi etnički identificira.

Hrvatska enciklopedija ovo područje spominje kao Banovinu, ali i u zagradi se navode nazivi Banska krajina, Banska zemlja i Banija. Odnose se na područje jugozapadno od Siska u sastavu Sisačko-moslavačke županije; dio nekadašnje Vojne krajine u Hrvatskoj, odnosno, koje leži na rubu Panonske nizine (Posavina), između Save i donjih tokova Une, Kupe i Gline (pritok Kupe). Prema Hrvatskoj enciklopediji, ispravna su, dakle, oba naziva, i Banovina i Banija, a naziv potječe od toga što je to područje nekadašnje Vojne krajine bilo pod upravom bana. Tražeći literaturu o ovoj problematici naišla sam i na članak etnologinje Sanje Lončar pod nazivom *Što i kako s Banijom ili Banovinom dva desetljeća poslije?* u kojem autorica donosi kratak povijesni pregled Banovine/Banije, koristi oba naziva s kosom crtom, te navodi niz primjera upotrebe oba naziva. U članku se donose podaci o tomu da Banovinu preferiraju oni koji se određuju kao Hrvati, dok naziv Banija koriste oni koji se određuju kao Srbi. Proučavajući literaturu i razne izvore, autorica izvodi zaključke da se nakon Drugog svjetskog rata forsira naziv Banija, dok se naziv Banovina kompletno izbacuje iz upotrebe nastojeći time zanemariti prisutnost Hrvata na ovom području. Banovina se u upotrebu vraća s Domovinskim ratom kada se naziv Banija nastoji izuzeti iz službene upotrebe pa se shodno tome mijenjaju i nazivi knjiga i brošura. Dajući primjere hrvatskih i srpskih pjesama o ovom području, autorica dodatno donosi podatke o tomu da naziv Banovina uglavnom koriste Hrvati, a Banija Srbi. Ovo područje ima turbulentnu povijest, a ona se ogleda upravo i u ovoj problematici naziva. Čini se kako ova debata nosi političke konotacije i kompleksnosti, no samim stanovnicima šireg tog područja i dvorske općine, bio određen kao Hrvat ili Srbin, nije važno živi li u Banovini ili na Baniji, već u tim rasprava stanovnici ističu kako ih muče više problemi poput nezaposlenosti, loše infrastrukture,

iseljavanja i loše uprave, a debate oko naziva smatraju politizacijom i sredstvom skretanja pažnje sa *stvarnih* problema.

POVIJEST DVORA

Naselje Dvor počinje se razvijati početkom 18. stoljeća, nakon povlačenja Osmanlija. Tada je taj predio poznat pod nazivom Podovi. Obzirom da je bio dio Vojne krajine, razvijao se kao tipično naselje u Krajini: najprije je izgrađena zapovjednička zgrada oko koje se kasnije smješta nekoliko kuća. Svoje današnje ime Dvor dobiva 1775. godine, nakon što je car Josip II. to mjesto koristio kao prenoćište (Joka 2011:657). Dvor se ubrzano razvijao u Vojnoj krajini. Godine 1780. osnovana je Osnovna škola, a početkom 19. stoljeća uz park se izgradila kapela Svetog Petra i Pavla te, kasnije, parohijska crkva. Ovaj kraj tradicionalno je obilježen stočarstvom i poljoprivredom, a u 19. stoljeću otvaraju se i mnogobrojni obrti. U vrijeme Kraljevine Jugoslavije, Dvor opet mijenja ime i postaje Dvor na Uni, a tako ga i danas često zovu stanovnici.

U razdoblju između Drugog svjetskog rata i Domovinskog rata na području Općine Dvor živjeli su i radili stanovnici različitih vjeroispovijesti i nacionalnosti, ali je prevladavalo srpsko pravoslavno stanovništvo³. U tom razdoblju grade se tvornice poput podružnica Željezare Sisak u Matijevićima i Vanićima te drvne industrije ŠIP (Joka 2011:74).

U Dvoru postoje osnovna i srednja škola te velik broj područnih osnovnih škola u okolnim selima. Početkom Domovinskog rata 1991. godine, Dvor ulazi u područje tzv. Republike Srpske Krajine i postaje uporište oružanih snaga. Tijekom Domovinskog rata ovdje ipak nastavljaju živjeti i Srbi i Hrvati. Grubom podjelom možemo reći da su većinski hrvatska sela ona uz rijeku Unu, dok su srpska sela „na drugoj strani“, prema Glini i Petrinji. Takva usmena „podjela“ i lokalna percepcija prostora obzirom na etničku pripadnost, zadržala se i u novije vrijeme (Joka 2011: 714-716), premda iseljavanje danas demografski rastače ranije konture i strukture stanovništva. Za vrijeme vojno-redarstvene operacije Oluja, u kolovozu 1995. godine, većina Srba napušta ovo područje i odlazi u izbjeglištvo. Nakon rata, manji broj Srba vraća se svojim kućama, ali veliki broj ih ostaje živjeti u Srbiji ili u zemljama zapadne Europe. Ovaj kraj se nikad nije oporavio od posljedica Domovinskog rata.

³ Izvor: popis stanovništva SFR Jugoslavije 1991. godine,
<https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1991/pdf/G19914018.pdf>

Nezaposlenost i iseljavanje mladih ljudi u neprestanom su porastu. Riječ je depopuliranom području što nam pokazuje i popis stanovništva. Prema službenom popisu stanovništva 1991. godine na području Općine Dvor živjelo je 14555 stanovnika, od toga zabilježeno je 1395 Hrvata, 12591 Srba 538 ostalih. Trideset godina kasnije, 2021. godine, na području Općine Dvor broj stanovnika bio je 2966, od toga zabilježena je ova struktura: 881 Hrvata, 2015 Srba i 70 ostalih. Na primjeru Gornje Stupnice, mogu reći da je taj broj sada još i manji. Prema Popisu ondje živi 27 stanovnika, ali je u međuvremenu umrlo četvero osoba, a rođeno je jedno dijete. Hrvati i Srbi ovdje žive u dobrim susjedskim odnosima, vežu nas jednaki problemi poput nezaposlenosti i iseljavanja mladog stanovništva. Od nekadašnje industrije radi jedino nekoliko pilana. Srednja škola je zatvorena, kao i sve područne škole, osim jedne – područne škole u Rujevcu. Uz osnovnu školu, jedina druga odgojno-obrazovna ustanova je vrtić. Dom zdravlja Dvor trenutno ima jednog liječnika, a hitnu pomoć dijelimo sa susjednom općinom (Hrvatska Kostajnica). Mladi ljudi poput mene koji odu na školovanje izvan Općine, većinom se ne vrate u rodni kraj.

PREGLED I KRITIKA LITERATURE

Glavni izvor informacija vezanih za povijest općine Dvor, demografski sastav stanovništva i kretanje stanovništva je knjiga *Dvor na Uni – od prijeslavenskog doba do naših dana*, zbornik znanstvenih i publicističkih radova koji je izdala općina Dvor 2011. godine. Prvo izdanje objavljeno je 1991. godine, a 2011. godine napravljeno je dopunjeno izdanje s tada relevantnim statističkim podacima. Posebno su mi bili važni podaci o strukturi stanovništva i kretanjima stanovništva. Zanimao me je taj aspekt društvenog života koji je mogao utjecati na običaje o kojima govori ovaj diplomski rad te na njihove transformacije. Osim povijesnih činjenica i statističkih podataka, u ovoj knjizi pronašla sam i pojedine zapise o pogrebnim i svadbenim običajima te običajima po rođenju djeteta. Iako se o njima u knjizi piše kratko, podaci su mi bili korisni jer je to spomen običaja koji su prepoznati kao prepoznatljivi običaji toga kraja. Druga knjiga koju sam koristila je *Hrvatski svadbeni običaji*, etnologinje Zorice Vitez. Autorica donosi pregled (pred)svadbenih običaja na području Hrvatske. Iako ne piše o geografskom području koje mene u radu zanima, podatci iz knjige koristili su mi za usporedbu običaja iz Dvora i drugih dijelova Hrvatske. Na kraju knjige autorica jedno poglavlje posvećuje svadbenim običajima u sadašnjosti, što mi je bilo korisno jer se jedan dio ovog diplomskog rada bavi etnografskim prikazom jedne nedavno

održane svadbe. Također, autorica naglašava kako se upravo pojedinačne svadbe trebaju istraživati i etnografski opisivati, kako bi se izbjeglo uopćavanje jer da svaka svadba nosi svoje specifične okolnosti i donosi nešto individualno što može i odstupati od modela (Vitez 2003). Nadalje, članak Zorice Vitez iz 2004. godine, *Svadbeni običaji između globalnog i lokalnog*, tematizira problematiku sudara starijih lokalnih svadbenih običaja i suvremenih globalnih svadbenih običaja te njihovog međusobnog odnosa i koegzistiranja. Knjiga iste autorice, ali tada prezimena Rajković, pod naslovom *Znamenje smrti*, iz 1988. godine, donosi prikaz obilježavanja grobova te praksi održavanja grobova. Bila mi je korisna za dio diplomskog rada o pogrebnim običajima, odnosno, za oblikovanje upitnice. Sastavljajući pitanja koja ću postaviti kazivačima, inspiraciju sam potražila i u *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića, iz 1897. godine. *Osnova* mi je poslužila kao polazna točka i orijentir pri oblikovanju pitanja. Nedostatak etnografske literature za područje općine Dvor, može biti i odlična polazišna točka i za moja daljnja istraživanja jer je pregršt tema na tom području još uvijek neistraženo. Obzirom da sam porijeklom iz Dvora, oslanjala sam se i na vlastito iskustvo odrastanja i življenja u Dvoru. Kako bih što bolje prenijela vlastito iskustvo, polazište mi je bio predstavljen i problematiziran autoetnografski pristup i koncept etnologije bliskoga. Knjiga *Misliti etnografski: Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*, iz 2016. godine, autorica Nevene Škrbić Alempijević, Sanje Potkonjak i Tihane Rubić, u petom poglavlju donosi definiciju autoetnografije i na koji način se u istraživanjima kao pristup koristi. Premda moj rad nije od početka do kraja obilježen tim pristupom, on mi je mjestimična referenca, kada promišljam vlastito iskustvo poznavanja područja i običaja te vlastiti odnos prema istraživačima kao poznatim sugovornicima. Knjiga *Etnologija bliskoga: Politike i poetike suvremenih terenskih istraživanja*, koju su uredili Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, donijeli su teorijski okvir za razmišljanje o istraživanju poznatoga i bliskoga. Posebno bih istaknula tekst Valentine Gulin Zrnić, pod naslovom *Domaće, vlastito i osobno: autokulturna defamilijarizacija*, u kojem autorica opisuje iskustvo terenskog rada u kvartu u kojem živi. Dijeljeno iskustvo, poznato, blisko, preklapanje osobnog i istraživačkog – sve su to aspekti s kojima sam se susretala u mojem istraživanju – u selu u kojem sam odrasla, s ljudima koje poznajem čitav život.

Članak pod naslovom *Život žene u selima Senjskog bila*, autorice Marijete Rajković, govori o drugom zemljopisnom području, ali o običajima kojima se bavi ovaj diplomski rad. Autorica daje naglasak na perspektivi žene. Prateći sve važne događaje u životu žene, od

rođenja pa do smrti, autorica govori o tome kako je izgledalo upoznavanje mladića i djevojaka, tzv. probni brak i svadba. Također, obrađuje i temu poroda, na koji način su žene rađale, tko bi im pomagao te koliko bi trajao oporavak nakon poroda. Autorica spominje i pogrebe, navodi da postoje razlike u pokapanju muškaraca i žena te kako izgleda pogrebna povorka. Navedeni događaji zbivali su se u razdoblju između četrdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća što mi je bilo korisno konzultirati za usporedbu s običajima koji su se u to vrijeme prakticirali u Općini Dvor. Također s istog područja, Senjskog bila, potječe i sadržaj članka *Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog bila*, autorica Danijele Birt, Jasmine Jurković i Petre Kelemen. Autorice govore o predsvadbenim i svadbenim običajima primorskih Bunjevaca. Govore o upoznavanju mladih i pripremama za svadbu.

Zbornik *Izazov tradicijske kulture* posvećen etnologinji Zorici Vitez, sadrži nekoliko članaka koji su mi se učinili korisnima. Riječ je o članku Ivane Polonijo *Smo vas prišli zvati na pir: Svadbeni običaji Žminjštine*, te članku Jasne Čapo Žmegač *Dva života i dvije smrti: Prilog antropologiji smrti i umiranja*. Prvi članak govori o svadbenim običajima Žminja u Istri počinje, kao i u mojem slučaju, s uočavanjem nedostatka literature i istraživanja o području o kojem piše. Tome je doskočila proučavajući literaturu o okolnim mjestima bliskim Žminju. Drugi članak, Jasne Čapo Žmegač, primjer je pisanja o vrlo konkretnom primjeru smrti i umiranja. Autorica donosi osobnu priču o bolesti i smrti majke i oca i kako se nosila s tim te kroz taj tekst adresira i kritički otvara mnoga pitanja o suvremenom hrvatskom društvu, tabuima, zdravlju, vrijednostima,...

Obzirom da se ovaj diplomski rad više koncentrira na svadbene običaje, shodno tome sam pronašla i više literature o svadbenim običajima. Tu su se našla i dva članka autora Dražena Galenića o svadbenim običajima podravskog sela Hlebine, objavljenima u *Podravskom zborniku* 1995. i 1996. godine, u kojima opisuje svadbene običaje između dva svjetska rata. U jednom članku autor donosi pregled svadbenih običaja, a u drugom rekonstruira tijek jedne svadbe. U relativnoj blizini Hlebina nalazi se i mjesto Sveti Ivan Žabno na koje se odnosi knjiga *Al je l'jepo u svatovi biti - stari svatovski običaji Svetog Ivana Žabno i okolice*, autora Antuna Tonija Šrameka. U knjizi se daje detaljan pregled svadbenih običaja, od upoznavanja budućih supružnika preko prosidbe pa sve do svadbe. Knjiga je opremljena i fotografijama na kojima možemo vidjeti kako je izgledala svadbena povorka, kako su odjeveni mladenci i kakva hrana se spremala. Zanimljivost ove knjige su i narodne

pjesme koje prate svadbene običaje. Prethodno navedena literatura koristila mi je radi usporedbe svadbenih običaja na mom području i svadbenih običaja u Podravini.

Vežano za svadbene običaje, pronašla sam i katalog izložbe *Mladenka u hrvatskim svadbenim običajima*, održane od lipnja do rujna 1996. godine u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Autorica izložbe bila je Zorica Vitez. Izložba je bila posvećena mladenkama, a prati mladenku od samog početka svadbenih običaja prilikom odabira mladenke, zaruka pa sve do svadbe, opisujući običaje prilikom prosidbe, običaje na samoj svadbi, ali i svadbenu odjeću mladenke. Na kraju kataloga nalazi se poglavlje *Tri moslavačke mladenke* autorice Zvezdane Antoš, koji govori o svadbama triju žena: bake, kćeri i unuke. One su opisale kako su upoznale svoje supruge te kako su izgledale njihove svadbe što donosi zanimljiv prikaz kako su se svadbe mijenjale od četrdesetih do devedesetih godina 20. stoljeća pod utjecajem ekonomskih i društvenih prilika. Katalog je bogato opremljen fotografijama mladenki u svadbenim opravama iz cijele Hrvatske, kao i fotografijama svatova i popratnog materijala poput jabuke koja bi se davala djevojci prilikom prošnje, svatovskih ukrasa i svatovskog kruha. U katalogu se ne spominju običaji dvorskoga kraja.

Prilikom pisanja o pogrebnim običajima konzultirala sam dva članka etnologa Branka Đakovića, *Prilozi u grob* i *Novac-popudbina u posmrtnom ritualu*. U prvom članku autor govori o običaju stavljanja priloga u grob s pokojnikom na području Jugoslavije, ali i u Europi, a prikupljeni podaci većinom se odnose na 19. i rano 20. stoljeće. U članku sam našla podatke koji su mi bili korisni za diplomski rad obzirom da se i u dvorskoj općini prakticira stavljanje predmeta u grob s pokojnikom, posebice stvari koje je volio i kojima se za života služio. Drugi članak istog autora govori o stavljanju novca uz pokojnika u grob također na području Jugoslavije. Iako oba članka govore i o području Hrvatske, opet se ne spominje direktno općina Dvor, niti okolna mjesta.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Teme koje su obuhvaćene ovim radom su običaji vezani uz rođenje djeteta, svadbeni običaji i posmrtni običaji, s naglaskom na detaljnije obrađene svadbene običaje obzirom da sam imala prilike sudjelovati u jednoj svadbi pa ona predstavlja u radu studiju slučaja. Obzirom da se veliki broj mladih ljudi kontinuirano iseljava s ovog područja, opada i broj sklopljenih brakova i rođene djece, dok broj umrlih postojano raste. U tom kontekstu bilo mi

je zanimljivo promatrati kako se običaji mijenjaju, prilagođavaju i nestaju. Vremensko razdoblje koje je obuhvaćeno ovim diplomskim radom je početak 20. stoljeća do današnjih dana.

Običajima po rođenju djeteta ovim radom obuhvaćeni su postupci za vrijeme poroda te nakon poroda, kao i briga o djetetu i roditelji. Također su opisane i *babine*, tj. običaji prilikom prvoga posjeta roditelji i djetetu, te darivanje majke i djeteta. U cjelini o svadbenim običajima nastojala sam obuhvatiti i opisati postupke kod upoznavanja mladića i djevojaka, zaruke te svadbu. U jednom poglavlju detaljno je opisana svadba na kojoj sam imala priliku sudjelovati i u kojoj sam, kao blizak član obitelji imala i organizacijsku ulogu. U poglavlju o pogrebnim običajima pozabavila sam se pripremama za pogreb, samim danom pogreba te naknadnim obilježavanjima smrti pokojnika. Polustrukturirani intervjui su provedeni s kazivačicama 2019. godine. Obavljena su četiri intervjua koja su i transkribirana. Ostale podatke prikupila sam hvatajući bilješke u razgovoru s poznanicima i u kontekstu promatranja sa sudjelovanjem. Transkripti su pohranjeni u privatnom arhivu kazivačice te kod mentorice rada, a podaci su u radu anonimizirani. Sugovornice su rođene 1934., 1949. i 1967. i 1975. godine, dakle, one su između kasnih četrdesetih i osamdesetih godina starosti. Nastojalo se obuhvatiti nekoliko generacija sugovornica kako bi se dobio uvid u širi vremenski raspon te u eventualne promjene koje su se odvijale u običajima i praksama kroz desetljeća. Kada sam počela s diplomskim radom, cilj mi je bio istraživanjem obuhvatiti više sela uz rijeku Unu u kojima prevladava većinsko hrvatsko stanovništvo, kao i sela prema Glini i Petrinji podno Šamarice, u kojima prevladava većinsko srpsko stanovništvo. Tri kazivačice su rođene i odrasle na području općine Dvor gdje i danas žive (Gornja Stupnica, Ljeskovac i Zamlača), a četvrta kazivačica je rođena u Bosni i Hercegovini te 30 godina živi u Gornjoj Stupnici.

Tehnike kojima sam se koristila pri istraživanju su: promatranje sa sudjelovanjem, polustrukturirani intervjui te neformalni razgovori sa stanovnicima. Također, obzirom da sam rođena i živim u dvorskoj općini, u mjestu Gornja Stupnica, koristila sam se i vlastitim iskustvom i predznanjem o temi stečenima življenjem na tom području. Pri Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pronašla sam rukopise o običajima koje je prikupio učitelj Rade Bosnić početkom 20. stoljeća u selima Ljubina, Gage, Pedalj, Stupnica i Rujevac, ali je rukopis bio dosta nečitak i teško sam razaznavala koje točno običaje opisuje. Većinom su to bili svakako godišnji običaji (Božić, Uskrs i obilježavanje svetaca), a spominje i zakonodavstvo, hranu te brigu o životinjama. Etnološka literatura o ovom

području i običajima gotovo je nepostojeća te sam se, pišući diplomski rad, oslanjala mahom na vlastito terensko istraživanje i literaturu o navedenim običajima u drugim dijelovima Hrvatske. Zanimali su me procesi opstojnosti i transformacija običaja kroz vrijeme.

Obzirom da se pisanje ovog diplomskog rada odužilo, imala sam priliku u prosincu 2021. promatrati i sudjelovati u jednoj svadbi, što je bila nadogradnja diplomskog rada u vidu prikaza jedne studije slučaja..

O POJMU OBIČAJ

Obzirom da ovaj rad govori o običajima potrebno je na početku definirati što je to običaj i u kojem kontekstu se koristi. Hrvatska enciklopedija običaj (pojam je: Običaj, narodni) definira kao tradicijom ustaljeni način ponašanja koje ima određene značajke, a svojstven je nekom području.⁴

Etnologinja Maja Povrzanović je 1987. godine u članku pod nazivom *Pojmovi običaj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje, svečanost i praznik u jugoslavenskim i inozemnim rječnicima, enciklopedijama i leksikonima*, dala pregled definicije običaja kako u jugoslavenskim etnološkim, sociološkim, filozofskim i jezičnim rječnicima i leksikonima, tako i u europskim. Čitajući definicije koje je autorica navela, može se zaključiti da je običaj ustaljeni način ponašanja unutar neke grupe koji je nastao ponavljanjem obrazaca ponašanja koji su se smatrali ispravnima, a kršenje običaja rezultiralo bi sankcijama koje su mogle biti od blažih poput neodobravanja, do težih poput kamenovanja ili krvne osvete (Povrzanović 1987:47).

Pozivajući se na Hrvatsku enciklopediju običaje možemo podijeliti na životne običaje, godišnje običaje i radne ili gospodarske običaje. Životni običaji su vezani za važne trenutke čovjekovog života: rođenje, vjenčanje i smrt. Godišnji ili kalendarski običaji ponavljaju se na godišnjoj razini i vezani su za blagdane dok se gospodarski običaji povezuju sa događajima gospodarskog kalendara poput sjetve ili žetve.

Obzirom da u ovom diplomskom radu govorim o običajima životnog ciklusa koristila sam termine svadbeni običaji, običaji po rođenju djeteta i pogrebni običaji ili običaji prilikom pogreba, a mjestimično koristim i pojam prakse, kada želim ukazati na nešto što nije dio

⁴ Hrvatska enciklopedija, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44552>.

neko uobičajenog i pretpostavljenog („zamišljenog“) repertoara tradicijskih običaja na tom području, već je više odstupanje, ili pak nešto što je svakodnevno i „obično“, no meni se učinilo vrijedno etnografskog bilježenja.

OBIČAJI PO ROĐENJU DJETETA

Diplomski rad tematizira običaje i prakse kao istaknute događaje u životu pojedinca. To su običaji po rođenju djeteta, svadbeni običaji i pogrebni običaji. U etnološkoj literaturi ovi običaji nazvani su „životnim trolistom“ (Černelić, Rubić 2009:148) i predstavljaju prijelazne događaje životnog ciklusa.

Rođenje djeteta po mnogima je najvažniji događaj u obitelji te je uz to vezan velik broj postupaka čija je svrha osigurati zaštitu i napredak djeteta. Prije osamdesetak godina, kada je stopa smrtnosti novorođenčadi u Jugoslaviji bila velika zbog loših higijenskih uvjeta i zaraznih bolesti (Klinčić 2007:55) ljudi su posezali za raznim postupcima koji bi praktično i simbolički nastojali osigurati preživljavanje djeteta i sretno odrastanje. Danas, kada je smrtnost novorođenčadi smanjena, postupanje s novorođenčetom u vidu nekih simboličkih radnji, pogotovo u gradskim sredinama, gotovo je nestalo. Ipak, razgovarajući s kazivačima, ali i iz vlastitog iskustva, mogu reći da su se na području općine Dvora neki postupci donekle još zadržali, što ću u ovom poglavlju i opisati.

Kazivačice su mi govorile da je u vrijeme njihove mladosti, dakle unatrag sedamdeset godina velik broj žena obavljao prekide trudnoća i porode izvan zdravstvenih ustanova. Kazivačice spominju takva iskustva i primjere i od prije četrdesetak godina, dakle, ne u tako davnoj prošlosti. Nedostupnost sigurnih kontracepcijskih sredstava i neinformiranost stanovništva, često su rezultirali neželjenim trudnoćama. Rješenje su žene vidjele u onim ženama koje znaju obaviti pobačaje iako nisu bile medicinski obrazovane. Pobačaji bi se obavljali kod kuće, u slabijim higijenskim uvjetima. Rizik od infekcije bio je velik, a žene bi često i umirale nakon pobačaja. Jedna od kazivačica podijelila je iskustvo iz ranih sedamdesetih godina 20. stoljeća kada je nakon pobačaja u kućnoj radinosti danima krvarila, ali ipak nije odvezena liječniku zbog straha što će drugi ljudi misliti o njoj.

POROD

U ovom kraju, kao i u ostatku Jugoslavije, unatrag osamdeset godina smrtnost novorođenčadi bila je dosta česta (Klinčić 2007:55) jer je zdravstvena zaštita žena i novorođenčadi bila teško dostupna. Žene su rađale kod kuće, bez prisutnosti liječnika. Skoro svako selo imalo je svoju seosku babicu, ženu koja se razumjela u porode, što se zadržalo i do 1980-ih. Većina starijih žena s kojima sam razgovarala, rodila je kod kuće uz pomoć seoske babice. U vrijeme SFR Jugoslavije, u Dvoru je postojalo rodilište, ali nakon Domovinskog rata, ono je trajno zatvoreno. Za vrijeme Domovinskog rata puno žena rađalo je u Bosanskom Novom (današnja Bosna i Hercegovina) jer se do Siska nije moglo zbog ratnih okolnosti. Žene danas rađaju u Sisku koji je šezdesetak kilometara udaljen od Dvora, ali trudnice koje imaju rizičnu trudnoću najčešće bivaju odvezene u zagrebačke bolnice. Većina kućanstava ima automobil pa se tako obavlja prijevoz trudnice, obzirom da se na dolazak kola Hitne pomoći čeka i po nekoliko sati.

Pandemija korona virusa, od veljače 2020. godine, utjecala je i na iskustva žena na porođaju. U svom okruženju imala sam nekoliko trudnica koje su nedavno rodile. Njihovo iskustvo razlikovalo se od porođaja prije pandemije po tome što su posjete roditeljama bile zabranjene. Njihovi partneri su, uz predočenje potvrde i negativnog testa na korona virus, mogli prisustvovati porodu, ali su odmah nakon poroda morali napustiti bolnicu te bi smjeli doći tek prilikom otpusta majke i djeteta iz rodilišta.

Kazivačica iz Divuše, sela uz Unu, govori kako su žene još unatrag četrdeset godina rađale samo kod kuće. Muž ne bi prisustvovao porodu, već bi ženu pazile svekrva i druge žene koje su nerijetko i živjele u istoj kući. I ostale kazivačice potvrđuju da muž nije bio pri porodu ako bi žena rađala kod kuće, već da su s njom bile svekrva ili koja druga ženska osoba iz kuće. Kada bi počeli trudovi, poslali bi nekoga po seosku babicu ili po neku drugu ženu koja se razumije u porode, da pomogne. Žena bi ležala u posebnoj sobi, ako je to bilo moguće prostorno organizirati. Lijekovi protiv bolova bili su teško dostupni tako da bi porođajama većinom davali da piju čajeve. Jedna od sugovornica opisuje da je njoj prilikom prvog poroda kasnih pedesetih godina 20. stoljeća, svekrva „zamedila rakiju“, tj. pomiješala rakiju s medom, i dala joj to da popije. Tijekom poroda bi polako pila tu mješavinu. Nakon rezanja pupčane vrpce, niti jedna od kazivačica mi nije znala reći što se radilo s ostacima pupčane vrpce i posteljice. Nisu imale znanja o nekim postupcima koji su se odnosili na pupčanu vrpcu i posteljicu - jesu li se bacale ili zakopavale. Ostatak pupčane vrpce koji bi ostao na djetetu bi se, nakon što se osuši i otpadne, zamotao u krpicu i stavio u kolijevku u

kojoj dijete spava u svrhu zaštite od uroka. Mnogo je vjerovanja vezano za rođenje djeteta i posteljicu, a toga se dotaknuo i etnolog Luka Šešo u knjizi *Krsnik između mita i zbilje - kulturnoantropološke strukture jednog tradicijskog vjerovanja* koja je objavljena 2022. godine. U poglavlju pod nazivom *Mistično rođenje*, autor donosi pregled vjerovanja na koji način netko postaje krsnikom i svi su vezani za rođenje. Posebno navodi vjerovanje po kojem je dijete rođeno u „košuljici“, tj. amniotskoj ovojnici te kako se vjeruje da se posteljica mora djetetu ušiti ispod pazuha jer je ona izvor njegove moći (Šešo 2022:55-74).

NAKON PORODA I BRIGA O DJETETU

Starije kazivačice se prisjećaju da se prije u njihovoj mladosti sredinom 20. stoljeća nakon poroda nastojalo da porodilje četrdeset dana ne izlaze iz kuće, niti se dijete smije iznijeti iz kuće. Za to vrijeme o njima bi se brinula svekrva i drugi ukućani. Ako bi žena i izlazila iz kuće, nije smjela izaći iz dvorišta, niti prolaziti pokraj kakvog otpada. Kazivačica iz Divuše rodila je troje djece devedesetih godina 20. stoljeća i početkom dvijetisućitih. Sjećala se kako se pridržavala neizlaženja iz doma prvih četrdeset dana nakon poroda. Izlazila bi na dvorište, ali ne iz dvorišta, bilo sama, bilo s novorođenčecom:

Ja sam svoje sve troje rodila i 40 dana nisam, to mi je svekrva rekla. Mislim možeš izaći, al nemoj niđe ići. I nisam smjela robu držati, isto to svekrva pričala, robu dječju po mraku vani. Kao nije dobro da držiš po mraku vani. I kraj smeća prolaziti, osobito kad si trudna.

Nisu se sve žene ovoga pridržavale, obzirom da je žena radila i oko kuće i u polju, ubrzo nakon tih 40 dana i nakon što bi se oporavila od poroda. Jedna od kazivačica napominje (rodila je krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća) da se jako brzo vratila svakodnevnim poslovima obzirom da je njen muž radio, a svekrva joj nije bila na pomoći. Iz njihovih kazivanja možemo zaključiti da je to većinom ovisilo o tome imaju li pomoć oko djeteta i kućanskih poslova te da to nije bilo striktno pravilo, a možemo vidjeti da je tako bilo i u drugim krajevima Hrvatske, primjerice u selima Senjskog bila (usp. Rajković 2003:545). Kazivačice također spominju i da se prvih četrdeset dana nakon poroda žene često ne kupaju, što je bilo prisutno i u vrijeme kada su one rađale, u drugoj polovici 20. stoljeća. Nisu mi znale točno reći zašto se to prakticiralo i iz kojih razloga no uzmemo li u obzir da su žene neposredno nakon poroda iznimno osjetljive, a životni uvjeti nisu bili tako dobri kao danas, može se izvući zaključak da je to bilo iz praktičnih razloga. Primjerice,

većina kuća u selu iz kojeg su tri kazivačice nije imalo kupaonicu pa bi se morale kupati vani ili u nekoj posebnoj prostoriji u kojoj se nije grijalo, što je moglo dovesti do prehlade. Iz osobnog iskustva mogu reći da sam od starijih žena i danas mogla čuti takve savjete mladim ženama, no, danas mlade majke takve upute ignoriraju i smatraju ih reliktima nekog prošloga vremena. Gledajući poznanice koje su rodile u zadnjih deset godina, mogu reći da su sve jako brzo izašle s djetetom van u šetnju i među ljude.

Babine – kontinuirano prisutne kroz 20. stoljeće, predstavljaju posjet majci i djetetu u prvih četrdeset dana od poroda. Babine se mogu protegnuti i na razdoblje od mjesec do dva mjeseca, ovisno o zdravlju ili dnevnim poslovima majke i/ili posjetitelja. Obavezno je donijeti hranu i novce za dijete i to se održalo do danas premda su se iznosi ili sadržaj onoga što se od hrane donosi, kroz vrijeme mijenjali. Jedna od kazivačica ističe da se u babine dolazilo unutar prvih dva mjeseca od rođenja djeteta: *Pa išlo se to do dva mjeseca, kako tko more doći, rodbina. Ne dolazi to svako kad se rodi u mjesec dana, razumiješ. Ponesu se kolači, štrudla, pečenje, prase. Donosila bi se bolja hrana - pečeno prase ili pečeno pile, kolači poput krafni, suhih kolača i štrudli s orasima. Kazivačice navode da je sve 1990-ih praksa bila da se hrana donosi u pletenoj košari prekrivenoj izvezenim ručnikom. Danas nije nužno prenositi darove u košarici, nego se donese kakva poklon vrećica. Novorođenče se najčešće dariva novcem, a ta je praksa zadržana i danas, kako jedna kazivačica ističe: *Novci su bili kao poklon da dijete može kupiti olovku i teku kad krene u osnovnu školu.**

Puno postupaka oko novorođenog djeteta odnosi(lo) se na mrak. Oni koji su dolazili vidjeti majku i novorođenče morali su se strogo pridržavati nekih pravila: ako bi bila noć kada bi netko ušao u kuću, nije mu bilo dopušteno odmah pogledati dijete, nego bi prvo neko vrijeme gledao u vatru ili neki drugi izvor svjetlosti te bi tek onda bilo dopušteno pogledati dijete. To se činilo jer se vjerovalo da osoba može donijeti mrak u očima i na taj način preplašiti dijete. Kažu da bi u tom slučaju „*dijete dobilo stravu*“, što bi rezultiralo djetetovim neutješnim plačem. Malo dijete nije se smjelo iznositi iz kuće kad padne mrak. Vjerovalo se da ako majka ode po vodu na korito po mraku, ostatak će bez mlijeka i neće moći doći do djeteta. Dječja odjeća koja se sušila vani, prije mraka bi se pokupila i unijela u kuću. Ove običaje možemo povezati s vjеровanjima u uroke, magiju i mračne sile (usp. Šešo 2022:55-74) koje su, tako se shvaćalo, posebno jake po mraku. Uzimajući u obzir veliku stopu smrtnosti novorođenčadi i njihovu zdravstvenu ranjivost koja je bila izražena u ruralnim krajevima sve do 1980-ih (Klinčić:2007). Iako je pretpostaviti da su ova vjеровanja bila povezana s namjerom da se na što više načina dijete zaštititi.

Novorođenoj djeci oko desne ruke zavezao bi se i konac ili bi se komad crvene tkanine stavio u kolijevku ili krevetić u kojoj je dijete spavalo, a ta se praksa zadržala i danas pa se često može vidjeti novorođenče s crvenim koncem oko zapešća. Crveni konac u svrhu zaštite djeteta od uroka spominje Edmund Schneeweis u knjizi *Običaji i vjerovanja Srba i Hrvata*, prvi put izdanoj 1935. godine. Piše o crvenom koncu sa srebrnim novčićem koji bi se djeci stavljao oko vrata (Schneeweis 2005:71-95). Jedna od kazivačica spominje kako je njezin sin kao malo dijete bio jako *urokljiv* (podložan urocima) te je stalno plakao:

Od uroka... ajoj, moj je Nikola bio urekljiv. Njega je baba... sad, nije njega nosila nego je išla za njega babama. Torbu preko ruke i ode dolje toj, ne znaš ti njih... Milana Pavlovog, dolje Paju. Pajna baba, Manda bila, Pavlova mati, od Paje đed bio Pava, a ćaća mu bio Milan... i ona znala te uroke. Ide baba, odnese flašcu vode... ponese sa rijeke vode i Manda to čita nešto, čita te uroke, onda kad baba dođe kući moramo ga umivati. Umijemo ga sa tijem. Tu ima ugljena, tu ima svašta u toj vodi. Umijemo ga, onda ona njemu plela špagicu, uzcu od merke crne. I neka, uročica to se zvala, nanizala na crni taj konac i to je nosio on nekoliko. I ja sam gola preko njega prelazla. Morala sam, kad to od uroka svašta bude.

Majka ga je nosila kod jedne žene u selu da mu *salije stravu*. To je bilo često „rješenje“ za otklanjanje uroka. Kazivačica mi je opisala da se izvodilo tako da se u vodu stavilo nekoliko komada *uglja* koje se, u dodiru vodom, ugasilo. Dok bi se dodavao ugalj u vatru, žena bi izgovarala *bajalice*. Kazivačica mi nije znala reći koje točno riječi se izgovaraju, ali je znala opisati da se ta voda nakon toga prosipala, a na njoj je bilo još i da gola prijeđe preko djeteta i urok se smatrao otklonjenim. Ona tvrdi da je to pomoglo i da njen sin nakon toga više nije imao problema. Njena snaha je više od trideset godina kasnije, 1990. godine, kod iste žene nosila svog sina na isti postupak otklanjana uroka. Na moje pitanje vjeruje li u takve stvari odgovorila je da kada se ima dijete koje mjesecima plače i ne spava normalno, čovjek će isprobati sve moguće stvari samo da poboljša stanje. Žena kod koje su nosile djecu je umrla te ju nisam mogla pitati da mi opiše točno postupak otklanjanja uroka, a kazivačice koje su vidjele taj postupak nisu se baš sjećale postupka osim da je uključivao bacanje vrućeg uglja u vodu i izgovaranje nekih rečenica koje nisu znale ponoviti.

Ove običaje moje kazivačice spominju i u ranim dvijetisućitim godinama, a nedavno sam imala priliku vidjeti da su se neki običaji zadržali sve do danas. U bližoj obitelji imamo

novorođenče i sada polako prolazi vrijeme *babina* te sam iz prve ruke mogla vidjeti koji običaji se i danas prakticiraju, a što se u svemu tome promijenilo. Prvi su bebu došli vidjeti bake i djedovi nakon dva tjedna. Baka i djed s mamine strane željeli su „ispoštovati“ običaje i donijeti cijelo pečeno prase i tortu čemu su se roditelji bebe usprotivili jer u stanu nemaju uvjete za skladištenje cijelog pečenog odojka. Uz negodovanje djetetu su donijeli samo igračke, odjeću i novac. Druga baka majci je poklonila ogrlicu s Bogorodicom i ugraviranim imenom djeteta. Djetetu su dali novce pritom govoreći da su joj to novci da si kupi bilježnicu i haljinu. Prilikom darivanja djeteta novac se stavlja djetetu u ruku ili ispod glave ako dijete leži. Nakon baka i djeda u posjetu je došla jedna teta koja je također donijela nakit majci, ali i narukvicu za bebu. Naime, dijete je dobilo *crvenu brojanicu*, molitvenu narukvicu, pravoslavni ekvivalent krunici (slika 1).

Slika 1. Crvena *brojanica* darovana novorođenčetu. Autorica fotografije: Sanja Tepšić, rujan 2022.

Zanimljivo je promatrati to objedinjenje pravoslavnog vjerovanja i crvene boje kao zaštite od uroka (crveni konac koji se inače bebama vezao oko ruke). Mjesec dana nakon djetetova rođenja baka i djed s tatine strane organizirali su proslavu u čast unuke na koju su bili pozvani članovi obitelji i prijatelji da vide i darivaju dijete. Mama i beba nisu se baš družile s gostima već su većinu vremena provele u sobi gdje su ih ljudi mogli doći vidjeti. Kada je majka bebu iznijela među goste, krenulo je darivanje. Većinom su darivali odjeću i novac koji se stavlja djetetu u ruku, a od budućeg krsnog kuma dobila je i naušnice. Također sam primijetila da su joj svi prilikom darivanja novca govorili da si za taj novac kupi „haljinu i šminku“. Zanimljivo je primijetiti da se prilikom darivanja novca za žensko dijete govori da

joj je to da si kupi šminku i haljinu smatrajući da je to nešto na što žene trebaju trošiti novac. Jedna od kazivačica je spomenula kako su u *babinama* njenom sinu govorili da si za te novce kupi olovku i bilježnicu u smislu da se obrazuje i završi školu. Uzimajući u obzir da su se u prošlosti većinom školovala muška djeca dok je za djevojke bilo važnije da ih dobro udaju, možemo zaključiti odakle je potekao taj običaj. Uzimajući u obzir da se danas jednako školuju i dječaci i djevojčice vjerojatno će i taj običaj darivanja uhvatiti korak s vremenom, ako s vremenom ne iščezne.

Važan sakrament nakon rođenja djeteta bilo je krštenje. Krštenje se obavljalo što prije nakon poroda da bi se dijete osiguralo u slučaju da ne preživi. Djeca koja su umrla nekrštena nisu se smjela pokopati na groblju, nego bi ih se sahranilo izvan groblja. Također se vjerovalo da takva djeca ne mogu u raj. Krštenje bi se obavljalo u crkvi uz prisustvo kuma, ali se znala dogoditi iznimka pa bi dijete bilo kršteno kod kuće. U slučajevima da je dijete bolesno bilo je važno da ga se što prije krsti, prije očekivanog smrtnog ishoda. Za kuma bi se obično uzimao neki obiteljski prijatelj ili bliska osoba te bi na krštenju ta osoba držala dijete u rukama. Jedna kazivačica je ispričala da kada se njena starija sestra krstila ljudi su njenom ocu rekli da za kuma uzme prvu osobu na koju naiđe na putu do crkve jer mu je sin prije nje umro kao novorođenče. Kazivačica nije znala zašto je bilo važno da to bude prva osoba koju sretnu putem, a ne netko koga su unaprijed odabrali. Samo je naglasila da je bilo važno da njena sestra ima svog vlastitog kuma, a ne istu osobu kao njen brat koji je preminuo. Vjerojatno se vjerovalo da će u slučaju promjene kuma, dijete preživjeti. Dijete se pri krštenju opet darivalo novcem, a obaveza kuma je bila da djetetu donese košuljicu ili odijelo.

Prehrana djeteta nije bila posebno raznovrsna. Dijete se većinom hranilo majčinim mlijekom koje se smatralo najboljom hranom za novorođenčad. Jedna kazivačica navodi da ona nije imala mlijeka pa je svog sina, kojeg je rodila 1968. godine, hranila razblaženim kravljim mlijekom u koje bi namočila kekse. Najčešća zamjena u slučaju da majka nije imala mlijeka, bilo je kravlje mlijeko koje bi razblažili vodom, a neke žene bi pripremale i prženo brašno koje bi se pomiješalo s mlijekom. Kada danas pogledamo ovakvu prehranu čini nam se loša za novorođenče, ali moramo uzeti u obzir loše uvjete u kojima su ljudi živjeli i sveprisutno siromaštvo. Ostala hrana djeci bi se počela davati poprilično rano, već od četvrtog mjeseca života. Djeci bi se davali mali komadići mekane hrane koje mogu lako progutati, primjerice, keksi namočeni u mlijeko ili meko pečeno jaje. Kada bi dijete malo poraslo i kada bi mu narasli zubi, hranilo ga se kako su se i ostali hranili. Većinom je to bilo povrće koje su sami uzgajali u vrtovima poput krumpira, a meso se jelo jako rijetko.

Promatrajući običaje i prakse po rođenju djeteta možemo zaključiti da se tu dogodilo najviše promjena, u smislu da su bili gotovo iščezli. Vjerojatni razlog toga je napredak medicine i poboljšanje uvjeta u kojim djeca dolaze na svijet, što je smanjilo smrtnost novorođenčadi pa ljudi više ne vide potrebu u magijskim običajima za zaštitu djece. Također, poboljšala se i prehrana beba, a običaj koji se još uvijek čvrsto drži su *babine* i darivanje novorođenčeta.

SVADBENI OBIČAJI

Dan vjenčanja kulminacija je višemjesečnih priprema mladenaca. Često se može čuti da je to najvažniji dan u životu mlade žene, ali i mladog muškarca. Pripreme za svadbu počinju i po godinu dana unaprijed kada mladenci pronalaze mjesto na kojem će održati svadbeno veselje. Rezervira se termin kod matičara ili u crkvi, angažira se fotografa, dogovara se hrana te glazbenu grupu koja će zabavljati goste. Današnja „industrija vjenčanja“ višemilijunski je posao koji može ispuniti i „najekstravagantije“ želje mladenaca. Često možemo vidjeti da se održavaju „sajmovi vjenčanja“ na kojima se predstavljaju poduzetnici iz te industrije često nudeći popuste na svoje usluge ukoliko ih mladenci odmah angažiraju. Svi mladenci žele da im dan vjenčanja bude posebna uspomena koje će se rado sjećati pa samim time i ne čudi da „industrija vjenčanja“ svakim danom sve više raste. Svadbe o kojima govore moje kazivačice i kojih se sjećaju iz svog života bile su skromnije i većinom su se odvijale u mladoženjinoj kući. Moramo uzeti u obzir da je područje o kojem govorimo oduvijek bilo siromašnije pa su i svadbe bile u skladu sa financijskim mogućnostima mladenaca i njihovih obitelji. Usudim se reći da su na današnji izgled svadbi dosta utjecali i Internet i televizija jer su informacije postale dostupnije običnim ljudima. Tom temom pozabavila se i etnologinja Zorica Vitez u svom članku „Svadbeni običaji između lokalnog i globalnog“ objavljenog u časopisu Narodna umjetnost.

UPOZNAVANJE MOMKA I DJEVOJKE

Može se reći da svadbeni običaji kreću od samog upoznavanja momka i djevojke, budućih mladenaca. Mladi nisu imali puno prilika za formalno upoznavanje, a najčešće su se upoznavali na seoskim zborovima. Zborom se naziva veliko okupljanje ljudi uz pjesmu i ples, a najčešće se povezuje s proslavom dana sveca zaštitnika nekog mjesta. Tom prilikom kod crkve se okupljaju ljudi te plešu i pjevaju. Najveći zborovi bili su u Rujevcu 19.8. kada se obilježava Preobraženje i u Donjem Žirovcu na Petrovdan 12.7.. To je bila prilika ljudima da

se okupe i opuste od napornog rada te susretnu se s prijateljima koje rijetko vide. Također, zborovi su bili izvrsna prilika da se mladići i djevojke međusobno upoznaju. Za ove praznike se posebno pripremalo, oblačila se najbolja i najljepša odjeća i stavljaio nakit. Ovi zborovi i danas se održavaju te nisu izgubili svoj izvorni smisao. Mladi ljudi i danas se upoznaju na ovim mjestima i ostvaruju veze. Obzirom da se općina Dvor nalazi na samoj granici s Bosnom i Hercegovinom, mladi često odlaze u Bosanski Novi u noćni izlazak jer se u Dvoru nemaju gdje zabaviti. Dosta mladih na taj je način upoznalo svoje buduće supružnike. Prije Domovinskog rata gotovo svako selo imalo je društveni dom. Vikendom su se u društvenim domovima organizirale zabave što je bila prilika mladima da se okupe, druže i međusobno upoznaju. Danas takve zabave više ne postoje, osim u Donjoj Stupnici kada se ponekad organizira novogodišnja ili božićna zabava. Mladi su se također upoznivali i na prelima. Prelo je bila zabava organizirana u nečijoj kući na kojoj bi se plesalo i pjevalo te obavljalo neke manje poslove poput predenja vune i čišćenja perja za jastuke i poplune. Na prelima su mladići i djevojke imali priliku upoznati se i malo odmoriti od svakodnevnih poslova. Momci koji su znali svirati i lijepo pjevati bili su posebno popularni među djevojkama. Ovakva prela bila su prilika da se pokažu djevojke koje su *spremlne za udaju* i dana taj način nađu supruga. U knjizi *Hrvatski svadbeni običaji* etnologinja Zorica Vitez opisuje kako se najviše udavalo i ženilo unutar istog sela ili župe, ali i da su se i tada izviđale prilike, bez obzira što bi se radilo o poznatoj obitelji i djevojci. „O udaji i ženidbi mladih odlučivali su stariji članovi obitelji (roditelji, starješina zadruge), nastojeći dovesti radišnu, zdravu i bogatu snahu, odnosno udati kćer u kuću gdje će s njom postupati i gdje neće oskudijevati.“ (Vitez 2003:28) Kroz desetljeća je slabio autoritet roditelja pa „ovisno o kraju i vremenu, događale su se promjene i povećavala se mogućnost da mladi sudjeluju u izboru bračnoga para, a najvažnije promjene u tom pogledu nastale su s nestankom obiteljskih zadruga, a uža obitelj, odnosno roditelji i prije su nastojali pomiriti interese obitelji i mladoga para“. (Vitez 2003:28)

Prije tridesetak godina su se mladi ženili puno ranije nego je to danas slučaj. Mladići bi nakon odsluženog vojnog roka i povratka kući krenuli u potragu za djevojkom, obično između dvadesete te dvadeset i pete godine, dok su se djevojke udavale ranije, oko dvadesete godine. Ovakve slučajeve treba promatrati u kontekstu vremena i geografskog područja. Naime, ovo je poljoprivredni kraj, a prije tridesetak godina poljoprivredna mehanizacija nije bila toliko razvijena, niti je bila tako lako dostupna kao danas te su većinu poslova obavljali ljudi manualno i bili glavna radna snaga. Shodno tome su se mladi i ženili, kada bi obitelji trebala radna snaga. Kazivačica rođena 1934. godine imala je takvo iskustvo prilikom

prosidbe. Svog budućeg supruga nije poznavala, niti su se prije vidjeli. Ona je bila iz Ljeskovca, a on iz susjednog sela Gornja Stupnica. Bila je najmlađa od sestara koje su se već sve bile udale pa je i njoj, tada dvadesetčetverogodišnjakinji, bilo *vrijeme za udaju*. Prosci su po nju došli nenajavljeno, a svog budućeg muža nije poznavala. Njezin prosac tek se bio vratio iz vojske odsluživši vojni rok te se trebao oženiti. Njegov susjed rekao mu je za mladu djevojku iz susjednog sela te ju je on odlučio zaprositi iako se nisu prethodno poznavali.

Kao što autorica Vitez navodi u knjizi, kroz 20. stoljeće ženilo se više iz praktičnih razloga, a manje zbog zaljubljenosti. Mlađim ljudima s kojima sam razgovarala i koje poznajem, nezamislivo je vjenčati se s nekim bez da su prethodno neko vrijeme bili u vezi. Danas je uvriježena praksa da mladić i djevojka neko vrijeme budu u vezi i žive skupa prije samog službenog čina vjenčanja.

PROSIDBA

Prosidba je prvi veliki korak do samog vjenčanja. Danas kada se spomene prosidba, obično se pomisli na muškarca kako klečeći na jednom koljenu djevojku pita djevojku da se uda za njega te joj pritom stavlja prsten na ruku. Kazivačica govori da je u njenoj mladosti, polovicom 20. stoljeća, taj postupak bio sasvim drugačiji, pogotovo u ruralnim krajevima. Razgovarajući sa starijim kazivačima, došla sam do zaključka da takva praksa nije postojala, to jest bitno se razlikovala od današnjih zaruka. Prsten kao simbol obećanja braka nije postojao. Prilikom prosidbe, prosci bi djevojci dali jabuku i novac, a prihvaćanjem tih darova djevojka bi pristala na udaju. Kazivačica mi je ispričala svoje iskustvo kada je bila isprošena polovicom 20. stoljeća. Prosci su prvo došli u *izvidnicu*, predvečer. Ovakav tip *posjete*, prije samog čina prosidbe, u knjizi *Hrvatski svadbeni običaji* spominje i Zorica Vitez. Svrha ovakvog posjeta bila je *ispitati teren* i upoznati potencijalnu mladenku. Prosidba se obično obavljala predvečer ili pod okriljem noći, jer je postojala i mogućnost da djevojka odbije prosidbu. Odbijanje prosidbe smatralo se velikom sramotom za mladića te je stoga bilo bolje takve radnje obaviti po mraku. U konkretnom slučaju kazivačice, nakon prvog posjeta prosci su se vratili isti dan navečer. Prvo su razgovarali s njezinim roditeljima, a nakon toga je i ona pozvana da im se pridruži za stolom. Pružili su joj čašicu rakije na kojoj su se nalazili novci i jabuka. Prosidbu je vodio susjed njenog budućeg muža. On joj je pružio čašu, novac i jabuku te ju pitao pristaje li na udaju. Ona je prihvatila jabuku i novac, a rakiju nije htjela popiti pa ju je dala svom ocu da ju popije. Svojim riječima je to ovako opisala:

To je bilo pred Božić (pravoslavni). (...) On bio u vojsci i onda te jeseni doša. Ja kreč'la sobu i tako imala malo još. Ja i mati bile same. Mati otišla u podrum po krumpjera valjda za večeru, šta li, i oni došli. Ja ne poznam nikoga, kad ide mati. Oni dođu neki brat i sestra, veli: „Neko tu ima, ali nema ga.“ Ja sam utekla u sobicu, bila nako musava. (...) Dobro... izašla sam ja. Mati veli: „Pa što si utekla pa to je (ime prosca).“ Ja ne poznam nikoga, šta ja znadem. I tako oni su divanili... nismo mi ništa pričali. Ja... Odoše oni, mati sama... s čim ćeš ih počastiti, rakije nije bilo, odoše. (...) Kažu: „Doćemo mi.“ Jooj, preko avlije idu ljudi i dva lampaša gore. Nemam ja pojma. Mi u kuću sa kantom, ono ognjište onako, novde gori vatra i kuva voda. Kad idu oni, kru te jeba, šest ljudi u kuću. Ja opet odem tamo u sobicu, neću ja među njih. I poslije tako kad se sve to smirili i ovi moji namirili su blago i to sve. Čaća, i on tamo, i on kupio negdje rakiju valjda kod komšije. Ajd dobro. (...) A ja tamo u sobici. Aj ja uđem, pozdravim. Dobro večer, dobro večer. Među nji, znaš, ono oko stola sjede, šest njih i ćaća sedam. Je li još ko bio, ne znam. I tako š njima, jebiga, već je to... primiče se 10-11 sati noći. Izvadi svoju rakiju, veli ćaći: “E, tetak, imam i ja rakiju, al moja je slađa rakija neg' tvoja.“ On tamo čašu natoči, pruži meni čašu... Joj, samo ne znam koliko novaca na čašu i gore jabuka. „Eto, to je za tebe. Ti to primi, ako nećeš popiti, podaj nekome.“ Ja dadnem ćaći rakiju, a uzmem jabuku i pare. I to ti je tako gotovo, isprošeno.

Zanimljivo je primijetiti da kazivačica i njezin budući muž tada međusobno nisu progovorili niti riječi, sve se odvijalo putem posrednika. Ovakve prosidbe bile su najčešće s obzirom da su roditelji imali najveću ulogu u odabiru buduće mladenke ili mladoženje, a njihova riječ bila je zadnja i mladi su se tome morali pokoriti. Prihvatanjem jabuke i novca, djevojka pristaje na udaju te time započinju pripreme za svadbu. Treba napomenuti da je postojala mogućnost da djevojka ne prihvati prosidbu ne prihvaćajući niti novac, niti jabuku, a u slučaju da djevojka inicijalno pristane na prosidbu te se naknadno predomisli, morala bi vratiti i jabuku i novac. Također, kazivači spominju da u slučaju da mlada prihvati prosidbu i novac i naknadno se predomisli, nesuđenom mladoženji moralo bi se vratiti duplo više novaca. Jabuku, novac i rakiju prilikom prosidbe spominje i Edmund Schneeweis u knjizi *Vjeronanja i običaji Srba i Hrvata*. On navodi da ovakav običaj poznaju u raznim dijelovima Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine. Negdje se poklanja samo jabuka ili samo prsten, ali se često kombiniraju ta dva predmeta pa se tako kao zalag poklanja i jabuka, ali i novac ili

prsten (burma). U ovom kraju uspješno zaključenje zaruka obilježavalo bi se zajedničkim pijenjem rakije.

Danas je ovakav oblik prosidbe sasvim iščeznuo na ovom području te se više ne donosi jabuka ni novac, već se budućoj mladenki daje zaručnički prsten koji joj se odmah stavlja na prst. Prosidba više nije javni čin, u smislu da u prosidbi sudjeluje više osoba, a ne samo mladenci, već je intimni čin između mladića i djevojke. Obično nakon nekog dužeg vremena svoje ljubavne veze, par obavlja zaruke te o tome obavještava obitelj i prijatelje. Uloga roditelja u samom odabiru se smanjila i gotovo nestala. Mladi više nisu primorani da se pokore željama roditelja, već slijede svoje želje. Primijetila sam da se mladi sve kasnije žene i udaju, najčešće je to nakon završetka obrazovanja i pronalaska posla. Iznimke kada se ranije žene su gotovo uvijek iz razloga da je djevojka zanjela pa da se dijete ne bi rodilo izvan bračne zajednice, požurilo bi se sa vjenčanjem.

SVATOVIMA: SVATOVSKA DUŽNOSTI I ULOGE

Svatovima se nazivaju svi sudionici svadbenog veselja, a i sama svadba se naziva *svatovi*. Kada se dvoje žene, ne kaže se da *imaju vjenčanje* nego da *imaju svatove*. Također se *ide u svatove*, iako sve više prevladava izraz da se *ide na svadbu*. Glavni akteri su, dakako, mladenka i mladoženja. Među starijim stanovništvom za mladenku se još uvijek zadržao naziv *mlada*, a za mladoženju *đuvegija*. Izraze *mlada* i *đuvegija* spominje i Zorica Vitez u knjizi *Hrvatski svadbeni običaji*: „Udavaču zovu mladenka (Sjeverna Hrvatska), mlada (dinarsko područje i drugdje), odnosno nevjesta, neva, nevista, nevesta, nevistica (Dalmacija, Hercegovina, Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci). Uz raširene nazive mladenac i mladoženja, zapisani su i nazivi oženja (Lika i Kordun), ženih (u kajkavaca), đuveg/1/ija (Bosna, Hercegovina, dio Dalmacije i Slavonija), te rjeđe beg (Ravni kotari), kapetan (Žumberak), vojno (okolica Vinkovaca).“ (Vitez 2003:39)

Ostale svatovske dužnosti većinom se dodjeljuju članovima obitelji i prijateljima. Uz mladence na vijećanju prisutni su *kum* i *kuma* kao svjedoci. To su najčešće mladoženjin prijatelj i mladenkina prijateljica te se oni također, kao svjedoci, moraju potpisati. Dvije kazivačice spominju da je postojao i *prikumak*, kao drugi svjedok vjenčanja. Nisu mogle definirati kada se točno prikumak gubi kao svjedok vjenčanja, ali jedna kazivačica govori da se u vrijeme njezine udaje, 1989. godine, prikumak više nije koristio. Važan sudionik svatovske povorke je *stari svat*. Za starog svata se obično bira stariji muškarac koji je poznat

među ljudima kao veseljak. Njegova uloga je da vodi sva svadbena zbivanja i bude najglasniji i najveseliji. Sa sobom bi nosio štap ukrašen ukrasnim trakama i vezenim ručnicima i bocu rakije, a na glavi obično šešir ukrašen raznim ukrasima. Posebnu ulogu imaju i djevojke čiji je zadatak ukrasiti goste vezenim ručnicima i cvijećem *na reveru*. Sa sobom obično nose pletenu košaru u kojoj ljudi ostavljaju novac i na taj način „plaćaju“ za ručnik i ukras na reveru, a zarađeni novac djevojke dijele između sebe. Ovakve velike svadbe nisu bile česte s obzirom da je ovaj kraj kroz povijest bio izrazito siromašan. Većinom su svadbe bile skromnije te bi sudjelovali samo članovi obitelji i kumovi.

DAN VJENČANJA

Prije svega treba objasniti razliku između *udaje* i *vjenčanja*. Udajom se smatra već kada mladić i djevojka počnu živjeti skupa, to jest kad *ju on prevede*. Vjenčanje je kada u crkvi ili u matičnom uredu službeno sklope brak. Često bi prošao i duži vremenski period između udaje i službenog vjenčanja.

Starije kazivačice s kojima sam razgovarala govore da su vjenčanja bila skromna, a velike proslave imali su samo imućniji ljudi. Crkvena vjenčanja bila su jako rijetka, većinom su se održavala samo u matičnom uredu. Nakon Domovinskog rata dolazi do promjena te se mladi sve češće vjenčavaju u crkvi, ali svadbe u ovom kraju i dalje ostaju skromnije. Govoreći iz vlastitog iskustva života u ovom kraju, većina mojih prijatelja i poznanika se ženi u mojim godinama, ranim dvadesetima, te se češće odlučuju za građansko vjenčanje.

Na sam dan vjenčanja u kući mladoženje okupljaju se njegovi gosti, obitelj i prijatelji, dok se kod mladenke okuplja njezina obitelj i prijatelji. Za goste se sprema jelo i piće, a većinom pomažu lokalne žene i muškarci, članovi obitelji. Kako gosti pristižu tako ih se ukrašava izvezenim svečanim ručnicima i malenim buketićima cvijeća koje se stavlja na desnu stranu prsa. Goste ukrašavaju mlade djevojke, većinom rođakinje i prijateljice mladenke. Običaj je da svaki gost u košaru koju nose stavi nešto novaca kad način plaćanja za ukrase, a novac kasnije djevojke podijele između sebe. Za tu prigodu većinom bi se na dvorište postavili stolovi i klupe da gosti imaju gdje sjesti. Okupljanje gostiju obično počne u prijepodnevnim satima. Dok se gosti zabavljaju, mladenka se u kući sprema, a pomažu joj majka, kuma i prijateljice. To je uobičajeno jako emotivna prigoda jer se mladenka na taj način oprašta od majke i roditeljskog doma. U jednom trenutku, obično iza podneva u dvorište dolazi mladoženja sa svojim svatovima. Povorku predvodi stari svat i pjesmom i

pošalicama najavljuje njihov dolazak. Na ulazu u dvorište stari svat pregovara s obitelji mladenke da ih puste u dvorište. U tim pregovorima obično sudjeluje brat mladenke i još netko od mladenkine rodbine. Svatovi pjesmom dozivaju mladenku da izađe, a priključi im se i mladoženja. Tom prilikom se često znala prvo izvesti „lažna mlada“. Nju bi obično glumili stariji muškarci našminkani i odjeveni u bijelo ili bi samo na glavi nosili bijelu maramu ili nešto slično velu da sakriju lice. Nakon dvije lažne mlade izlazi prava mladenka i počinje veselje. Običaj izvođenja lažne mlade može se smatrati magijskom zaštitom prave mladenke. Lažna mlada izvodi se da se zbune mračne sile i sačuva čistoća mladenke. Kada mladenka izađe iz kuće kreće se prema matičnom uredu ili crkvi. U vrijeme mladosti starijih kazivačica se išlo pješice ili konjskom zapregom, a danas se vozi autima. Mladenci se voze u posebnom autu i idu prvi, a ostatak uzvanika ide za njima. Svaki auto ukrašen je ukrasnim trakama, a auto u kojem se voze mladenci obično ima i cvjetni aranžman. Kad prolazi svadbena povorka ljudi izlaze na put s rakijom, svatovi se mogu zaustaviti i popiti piće te nastavljaju dalje. Nakon vjenčanja u crkvi i matičnom uredu, ili samo matičnom uredu, svi svatovi odlaze u mladoženjinu kuću gdje se nastavlja veselje. U novije vrijeme svi se okupljaju u svadbenim dvoranama ili restoranima koje iznajme posebno za tu prigodu. Ako se svadba nastavlja kod mladoženjine kuće, u dvorište se postavi šator i stolovi. Mladenci i kumovi sjede za istaknutim stolom koji je posebno ukrašen.

Darivanje mladenaca provodi se u jednom trenutku svadbene večere. Unatrag dvadesetak godina je običaj bio da se novopečenom bračnom paru daruju praktični darovi koji će im biti od koristi u zajedničkom životu. Primjerice, posuđe, posteljina i namještaj. Danas se to sve rjeđe prakticira, a mladencima se daruju novci. Novčanice se stave u čestitku ili u običnu kuvertu, a neki općeniti iznos je oko 50 do 100 eura. Naravno, uobičajeno je da roditelji mladenaca te kum i kuma daju više novca, često i po nekoliko tisuća kuna.

Svadbena veselje traje do dugo u noć. Mladenka u jednom trenutku večeri baca svoj buket, a koja ga djevojka uhvati vjeruje se da će se ona sljedeća udati. Nakon prvog plesa mladenaca i ostali gosti imaju priliku plesati s mladenkom, ali ponekad to moraju i platiti. Na jednoj svadbi kojoj sam prisustvovala prije petnaestak godina, muški svatovi plaćali su ples s mladenkom, a kum je zatim morao „poduplati“ plaćeni iznos. Primjerice, ako je netko platio 20 eura, kum je morao dati 40 eura. To plaćanje se vrši bilo u kunama ili eurima na svadbama. Hrana koja se priprema obično je odojak i janjetina na ražnju, paprikaš i razni kolači, a kroz cijelu noć na stolu uvijek ima hrane da se gosti mogu poslužiti. U ponoć se iznosi i svadbena torta koju mladenci zajedno režu, a nakon što uzmu prvi zalogaj, ostale

komade režu i dijele gostima. Iznošenje torte obično bude popraćeno prskalicama i malim vatrometima na torti.

Prilikom dolaska mladenke na dan vjenčanja u kuću mladoženje običaj je da preko krova kuće prebaci jabuku. Jabuka kao simbol ljubavi i plodnosti proteže se kroz svadbene običaje od prošnje pa sve do samog vjenčanja. U knjizi *Hrvatski svadbeni običaji* Zorica Vitez ističe: “*U predsvadbenim i svadbenim običajima, u pjesmama i prozi vezanoj uz svadbu, nebrojeno se puta spominje jabuka. Prava jabuka kao dar i jabuka kao simbol ljubavi i plodnosti. Kao metafora u opisima mladenke: lijepa i zdrava kao jabuka, crvena i okrugla kao jabuka. Jabuka je najuobičajeniji i obilježni svadbeni i predsvadbeni dar. Daruje se sama ili s utaknutim ružmarinom, kovanim ili papirnatim novcem, s drugim ukrasima, s rupcem, na tanjuru, uz prsten. Primiti jabuku znači primiti ženidbenu ponudu, obvezati se. Jabukom se daruje mladenka i drugi akteri svadbe, ali i ognjište i zdenac. Jabuka se nosi u svadbenoj povorci, često na njezinu čelu. Jabuku mladenka baca preko mladoženjine kuće. Prepolovljenu jabuku dijeli s mladencem u prvoj bračnoj noći.*“ (Vitez 2003:53) Kao što se iz navedenog može vidjeti, jabuka ima pa gotovo centralan značaj u svadbenim običajima. Njen utjecaj se možda smanjio, ali nije sasvim nestao što sam mogla vidjeti na primjeru svojih kazivačica. Jedna od kazivačica je 1958. godine pri prosidbi dobila jabuku, a druga kazivačica je na svom vjenčanju 2011. godine jabuku bacala preko muževljeve kuće.

Odijevanje mladenaca na dan vjenčanja uvijek je bilo svečanije, iako je to moglo ovisiti i o samim mladencima. Starije kazivačice govore da se u vrijeme njihovih udaja, pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, nisu nosile vjenčаницe kao danas, mladenka bi obukla noviju i ljepšu odjeću što bi imala, suknju i košulju, a jedna kazivačica spominje da bi mladenka na glavi nosila i šešir. Vjerojatno kao znak raspoznavanja. Mladoženja bi nosio svečanije odijelo. Jedna od kazivačica govori kako su ona i suprug na vjenčanju 1989. godine nosili traperice jer im je tako bilo *jednostavnije*, a i vjenčanje su brzo dogovorili pa nisu imali niti vremena obaviti kupovinu svečane odjeće. Današnji mladenci većinom kupovinu odjeće obavljaju preko granice u Bosanskom Novom, gdje se ujedno nalazi i najbliži dućan s vjenčanicama i svečanom odjećom. Ponekad se u kupovinu ide do Prijedora, a rijetki mladenci kupnju obave u Hrvatskoj.

Uzvanici bi se također svečanije obukli, a dodatno bi ih ukrasili izvezenim svečanim ručnicima. Pripremanje ručnika bila je mladenkina obveza te bi ona prije vjenčanja

pripremala ručnike, sama ih vezla, ili bi zamolila druge žene da joj pomognu. Jedna od kazivačica spominje da je ona pripremila ručnike za svoju svadbu, ali su se sestri njenog muža svidjeli te ju je nagovorila da svoje svatove ne ukrašava njima već da da njoj kad se ona bude udavala. Na jednoj svadbi na kojoj sam bila 2011. godine svi uzvanici su ukrašeni svečanim ručnicima te su nam na kraju svadbe ostali za uspomenu. U daljnjem tekstu opisat ću vjenčanje svog brata koje se održalo nedavno. Bilo je zanimljivo promatrati organizaciju vjenčanja u jeku pandemije korona virusa i ograničenja koja s njim dolaze.

OPIS JEDNE SVADBE

Blizak član moje obitelji i zaručnica odlučili su imati građansko vjenčanje na kojem će prisustvovati samo uža obitelj i kumovi. Na to su se odlučili zbog pandemije, ali i zbog trudnoće, jer bi veliko svadbeno slavlje mladenki bilo naporno. Razmišljali su da *veliko slavlje* naprave na ljeto iduće godine, ukoliko se popravi situacija s pandemijom. Planiranje vjenčanja trajalo je oko tri mjeseca, uključujući kupovinu odjeće, rezervaciju datuma kod matičara i pronalazak restorana za ručak nakon vjenčanja. Vjenčanje se održalo u matičnom uredu u Dvoru, što je bio *logičan* izbor jer je i mladenka iz Dvora te je tako bilo najpraktičnije za sve goste koji su dolazili (slika 2).

Slika 2. Svadba u Dvoru, 2021. Autorica fotografije Sanja Tepšić, prosinac 2021.

Zbog pandemije bili smo obavezni nositi maske u prostorijama Općine što je cijeloj ceremoniji dalo „nadrealnu“ notu. Važan dio vjenčanja bili su kumovi kao svjedoci sklapanja bračne zajednice. Kum je mladencu dugogodišnji prijatelj, a mladenka je za kumu uzela svoju prijateljicu na čijem je vjenčanju ona bila kuma. U ovom kraju je česta pojava da se *vraća kumstvo*. Nakon vjenčanja u matičnom uredu, održan je ručak u restoranu u obližnjoj Hrvatskoj Kostajnici. Ovaj restoran bio je odabir *u zadnji trenutak*, obzirom da su iz prvog

restorana otkazali jer im je svo osoblje bilo u izolaciji zbog sumnje na koronavirus. Pronalazak restorana je bio i *najveći* problem jer u Dvoru nema adekvatnoga prostora. Najbliži restoran nalazi se preko granice, u Bosni i Hercegovini, ali zbog epidemioloških mjera nije bilo moguće ondje organizirati proslavu. Nakon ručka u restoranu, dio obitelji se okupio u kući mladenca na improviziranoj proslavi te su se već do 22 sata svi razišli. Mladenci nisu željeli glazbu uživo, nego se puštala glazba s *playlist-e*. Ja sam bila zadužena za fotografiranje te sam iskoristila priliku i napravila nekoliko fotografija svatova na stepenicama ispred ulaza u zgradu Općine, mjestu na kojem se najčešće fotografiraju novopečeni mladenci što možemo vidjeti i na nekim primjerima iz prošlosti (slika 3).

Slika 3. Svadba u Dvoru, godina nepoznata (vjerojatno kraj sedamdesetih godina 20. stoljeća). Fotografija preuzeta s Facebook grupe „Dvor na Uni - stare fotografije). Autor nepoznat.

Dan vjenčanja za mladenku počeo je rano ujutro jer je već u devet sati imala dogovoren termin za šminkanje i frizuru u obližnjem Bosanskom Novom u Bosni i Hercegovini, gdje se ujedno nalazi i najbliži kozmetički salon. Nakon šminkanja i frizure, buduća mladenka se vratila u mladoženjinu kuću gdje se presvukla u vjenčanicu. Vjenčanica je bila jednostavna, bijela čipkasta haljina do koljena, a uz nju je nosila čizmice i kaput obzirom da je vjenčanje bilo početkom prosinca i bilo je hladno. U isto vrijeme mladoženja se također spremao u istoj prostoriji, nije im bilo bitno vjerovanje da je *loša sreća* vidjeti mladenku u vjenčanici prije vjenčanja. Za to vrijeme se spremala i mladoženjina obitelj. Oko 11:30 došao je kum sa svojim ocem noseći ukrašenu drvenu čuturu, bukliju, domaće rakije. Nakon što su s mladoženjom i njegovim ocem nazdravili, rasporedili smo se u aute i zaputili se u Dvor u matični ured. Ispred Općine već je čekala kuma i mladenkina obitelj, a vjenčanje

je bilo zakazano u 12 sati te je po rasporedu tada i počelo. Zbog epidemioloških mjera morali smo nositi maske i bio je ograničen broj ljudi u dvorani. Bilo je 20-tak uzvanika na vjenčanju. Nakon što su mladenci izrekli sudbonosno *da* i potpisali papire, slavlje se nastavilo ispred zgrade Općine gdje smo svi napravili grupnu fotografiju, a zatim su mladenci *photo session* imali u obližnjem parku, sa svim uzvanicima. Nakon fotografiranja, zaputili smo se na ručak u restoran na samoj rijeci Uni, u blizini Hrvatske Kostajnice. Poslije ručka iznesena je torta koju su mladenci razrezali te su jedno drugo *nahrani*li zalogajem torte prije nego li je razdijeljena ostalim uzvanicima. Prvoga plesa, niti bacanja buketa, nije bilo, na tomu mladenci nisu inzistirali. Sjedili smo i pričali uz glazbu i nazdravljali mladencima. Kad je ručak bio gotov, zaputili smo se mladoženjinoj kući gdje je bila malo opuštenija atmosfera uz mnogo glazbe, a neki su i zaplesali. Nakon 21:00 sat, gosti su se počeli razilaziti.

U uspoređi ove svadbe sa svadbama kojima sam prisustvovala ili o kojima su mi kazivači pričali, mogu reći da je ovo vjenčanje bilo različito od *uobičajenih* svadbi. Razgovarala sam s mladencima u mjesecima dok su pripremali svadbu te su izričito rekli da im nije toliko stalo *do običaja*. Primjerice, naša baka je htjela da se mladenci ukrase izvezenim ručnicima, ali oni nisu htjeli. I oni nisu jedini mladi par koji se na svom vjenčanju nije *pridržiavao običaja*. Obzirom da živim ovdje i poznajem većinu mladih ljudi koji su se unatrag nekoliko godina oženili, mogu reći da svadbeni običaji nisu nešto što je mladima važno da njeguju na vlastitoj svadbi. Mladi biraju *jednostavna vjenčanja* s malo gostiju te se većina njih vjenčava samo u matičnom uredu. Razloge za to možemo pronaći i u ekonomskoj situaciji koja nije najpovoljnija, a velike svadbe puno koštaju.

NAKON VJENČANJA

Nakon vjenčanja novopečeni par ostajao bi najčešće živjeti s muževim roditeljima. Od mladenke se očekivalo da poštuje svekra i svekrvu, ali i ostale članove muževе obitelji s kojima su živjeli. Oni bi obično dobili posebnu prostoriju u kući ili bi živjeli u *zgradici*, posebnoj samostojećoj kućici u istom dvorištu kao i obiteljska kuća, a sastojala bi se od jedne ili najviše dvije prostorije. Rijetko se događalo da muž dođe živjeti kod suprugine obitelji te bi se za takve muškarce pomalo pogrdno govorilo *da su se priženili*.

Nakon vjenčanja dolazili su čestitari čestitati mladencima. Također, mladenka bi išla u posjetu svojim roditeljima zajedno sa svojim mužem. Jedna kazivačica spominje da je nju

njezin suprug „ukrao“, odnosno, da nije imao dopuštenje njenog oca da ju oženi pa je nakon vjenčanja išao u posjet njenim roditeljima ispričati se i tražiti oprost za to što je učinio.

Danas na području Dvora većina mladih parova i dalje ostaje živjeti s muževim roditeljima. Od mlade snahe očekuje se da poštuje muževe roditelje i da kuća uvijek bude čista. U tom pogledu u zadnjih sto godina se nije baš puno promijenilo. Iako je rašireno da novopečeni mladenci žive s muževljevim roditeljima, najviše zbog ekonomskih razloga, valja napomenuti da ima i parova koji inzistiraju na odvojenom životu. Uvijek se kao glavni argument navode generacijske razlike u razmišljanju jer, stariji od mlade supruge i majke očekuju da slijedi njihove obrasce ponašanja. O ovom „problemu“ mogu pisati i iz prve ruke obzirom da sam ovdje odrasla i često sam i sama bila suočena sa stereotipnim razmišljanjima po pitanju ženine uloge u životu. Primjerice, uvriježeno je mišljenje da žena mora preuzeti svu brigu oko djeteta, posebice kad je riječ o stvarima poput hranjenja i presvlačenja djeteta. Također, često sam znala čuti komentare starijih ljudi na račun mladih žena koje se uređuju i objavljuju slike na društvenim mrežama *da bi im bolje bilo da se brinu o djeci nego što se naslikavaju*. Uzimajući u obzir sve navedeno, ne čudi da se mladi bračni parovi često žele živjeti odvojeno.

Željela bih navesti i da sam još primijetila da je i veći broj razvoda brakova među mlađom populacijom u odnosu na to što su mi pričale kazivačice kako je bilo dok su one bile mlađe, dakle prije trideset-četrdeset godina. Danas su mlade žene u puno boljoj ekonomskoj poziciji u odnosu na svoje bake jer se većina njih obrazuje i ima posao te samim time nisu prisiljene ostajati u eventualnim lošim brakovima zbog ekonomske sigurnosti.

POGREBNI OBIČAJI

Kako u istraživanju tradicijskih priloga u grob uočava etnolog Branko Đaković, „ophođenje prema mrtvima praćeno je nizom običaja i rituala“ (Đaković 1989:135). Različite kulture i religije imaju različita shvaćanja o tomu što se događa nakon smrti. Razgovarajući s ljudima za potrebe ovog istraživanja, primijetila sam da su pogrebni običaji i prakse još uvijek prisutni. Štoviše, od svih običaja prethodno navedenih u ovom diplomskom radu, pogrebne običaje sugovornici smatraju kao one kod kojih se tijekom desetljeća dogodilo najmanje promjena u sadržaju i osjećaju da se nešto treba odvijati na određen način. Pogrebni običaji smatraju se neizostavnima, s ciljem da osiguraju miran prelazak duše na drugi svijet i

napuštanje materijalnog svijeta. Velika pažnja posvećuje se tome da se običaji pravilno izvode, prema redosljedu, jer se smatra da o tome ovisi hoće li duša mirno napustiti ovaj svijet. U daljnjem tekstu rada navest ću i etnografski opisati pogrebne običaje o kojima su sugovornici govorili da ih prakticiraju kroz više desetljeća 20. stoljeća do danas.

SMRT

Smrt osobe prvo se dojavljuje obitelji, susjedima i mještanima iz sela, a zatim netko od članova obitelji ili susjed kontaktira svećenika. Važno je napomenuti da se svećenika poziva ukoliko je pokojnik bio vjernik i ako je želja pokojnika bila da svećenik vodi pogreb. U nekim slučajevima pokojnici su još za života izjavili da ne žele da svećenik održi misu/liturgiju na pogrebu te tada netko od članova obitelji ili prijatelja nad grobom pročita oprostajno pismo, ispriča neku uspomenu na pokojnika te se na taj način prisutni oproste od pokojnika.

Nakon što je proglašena smrt, pokojnika se prvo razodjene i okupa, muškarce se i obrije. Muškarce kupaju i oblače muškarci, a žene kupaju i oblače žene i toga se strogo pridržava. Kako navodi B. Đaković, zabilježeno je i u drugim krajevima Hrvatske i u razdobljima s druge polovice 19. stoljeća, da „muški kupaju muške, a ženske kupaju ženskinje“, kako to kao podatak za područje Slavonije nalazimo u radu Luke Ilića Oriovčanina iz 1846. godine. (Ilić Oriovčanin 1846; prema Đaković 1989:136).

Žene se čak nekad i lagano našminka, a ukoliko je muškarac imao brkove i bradu kojima se ponosio oni se počeshljaju i uredi. Nakon što se mrtvac okupa, oblači ga se u najbolju i najočuvaniju odjeću koju ima. Žene svoju smrtnu odjeću pripreme i po nekoliko desetaka godina ranije, a često su žene pripremale odjeću i za svoje muževe. Odabirala se najbolja odjeća koja se stavljala u kutiju na čuvanje. Obavezno se stavljalno donje rublje, suknja, potkošulja, košulja, čarape. Osim odjeće pripremo se i popratni materijal, primjerice jastuk, stolnjak za stol na kojem će biti svijeća te posmrtni pokrov. O važnosti spremljene odjeće za posmrtni život svjedoči i činjenica da je jedna od kazivačica svoju kutiju nosila sa sobom sve tri godine izbjeglištva. Njena kutija s posmrtnom opremom sadrži odjeću (donje rublje, čarape, suknju, košulju, vestu, zastor i rubac) i popratni materijal u vidu malog jastuka, mrtvačkog pokrova, malog stolnjaka za stolić na kojem stoji svijeća i vezenih ručnika za križ i popa (slika 4).

Slika 4. Posmrtno odijelo i oprema kazivačice. Autorica fotografije Sanja Tepšić, rujan 2022.

Odjeća koja se oblači mrtvacu ostavlja se otkopčana, na njemu ništa ne smije biti zakopčano. Od kazivača nisam uspjela saznati koji je razlog toga no bit ću slobodna zaključiti da je mogući razlog i to da duša može slobodno napustiti tijelo. Mrtvaca se zatim smješta na krevet ili na klupu pokrivenu kopertom, izvezenom tkanom plahtom koja je služila kao mrtvački pokrov. Uz pokojnika se bdije cijelu noć. Ovaj običaj *noćnog bdijenja uz pokojnika* još uvijek se prakticira među pravoslavnim stanovništvom, dok se među katoličkim gubi. Oko pokojnika većinom bdije obitelj i sumještani iz sela. Oni se kroz noć izmjenjuju te pokojnik niti u jednom trenutku ne smije ostati sam. Kraj glave mu se zapali svijeća koja mora gorjeti cijelu noć jer, po vjerovanju, ona osvjetljava put duši da lakše nađe put. Kod katoličkog stanovništva uz svijeću stoji i posuda sa svetom vodom. Bdijenje kraj pokojnika imalo je svrhu zaštititi pokojnika od mračnih sila. Vjerovalo se da ako mačka prijeđe preko pokojnika da će se on pretvoriti u vampira i da njegova duša nikad neće naći mir. Ljudi koji bdiju nad mrtvacem cijelu noć pričaju i prisjećaju se pokojnika kroz priče i anegdote. Na bdijenju prisustvuju samo odrasle osobe, a nikako djeca. U mojem selu, Gornjoj Stupnici, odlazak na bdijenje smatra se i iskazom poštovanja prema obitelji pokojnika te im se na taj način pruža podrška i daje im se do znanja da nisu sami u teškim trenucima. Kroz razgovore s kazivačima, ali i iz osobnog iskustva, shvatila sam da bdijenja u nekim slučajevima nisu

tužna. Ljudi se često kroz smijeh prisjećaju pokojnika i anegdota iz njegova života te smatram da si na taj način i olakšavaju nošenje sa smrću (usp. Čapo Žmegač 2009:148).

POGREB

Pogreb obično bude dan nakon smrti ako je prirodna smrt kod kuće u pitanju, a ako osoba umre u bolnici ili nasilnom smrću, obično prođe nekoliko dana od smrti do pogreba, koliko je potrebno da se obavi sva papirologija. Pokojnik obično leži u jednoj prostoriji u otvorenom lijesu te ga ljudi mogu vidjeti. U lijes se s njime stavljaju i osobne stvari, primjerice, naočale ili štap za hodanje da to ponesu na drugi svijet. Često ljudi znaju u lijes staviti i nešto što je pokojnik posebno volio, poput cigareta ili čokolade (usp. Đaković 1989:141-143). Dok se ljudi okupljaju kod pokojnikove kuće, na groblju nekoliko muškaraca kopa *raku*, mjesto u koje se spušta lijes. Mrtvaca se najčešće sahranjuje na lokalnom groblju uz već umrle članove obitelji. Na seoskim grobljima nema prodaje grobnih mjesta, a ukoliko nema mjesta uz prethodno preminule članove obitelji, pokojnika se sahranjuje na prvo slobodno mjesto, prostorno što je moguće bliže obitelji. Na pravoslavnim grobljima koja sam obišla, nema crkva, niti kapelica, dok su katolička groblja većinom uz crkvu ili u neposrednoj blizini crkve.

Prilikom iznošenja pokojnika iz kuće, iznimno je važno da je pokojnik okrenut nogama prema naprijed tako da „ne gleda“ u kuću. Od ovog običaja potječe i izraz „iznijeti nogama naprijed“ koji se često koristi na ovom području. Primjerice, kaže se: „Iznijet će me samo nogama prema naprijed“ ukoliko osoba ne želi napustiti prostor. Vjeruje se da ako pokojnika iznesu tako da gleda u kuću pri iznošenju, on će se vratiti i opsjedati ukućane. Povorku na groblje predvodi svećenik te muškarac koji nosi križ, ukrašen jabukom i izvezenim tkanim ručnikom (slika 5).

Slika 5. Križ ukrašen vezanim ručnikom. Autorica fotografije Sanja Tepšić, veljača 2023.

Za njima ide prijevoz pokojnika u lijesu za kojim ide bliža obitelj, a iza njih i svi ostali. Ljudi većinom nose crninu da bi naglasili tugu za pokojnikom. Na groblju svećenik, na pravoslavnom pogrebu, održi *opelo* i kaže nekoliko riječi o pokojniku te se zatim pokojnika spušta u raku. Prilikom katoličkog pogreba, *pop* održi misu na groblju te uzme križ i napravi znak križa nad pokojnikom te zatim za njim baci par grumena zemlje u raku. Drveni križ ostaje kao oznaka na grobu sve dok obitelj ne odluči podignuti kameni ili mramorni spomenik. Drveni križ ukrašava se izvezenim ručnikom koji se također ostavlja na groblju. Kod pravoslavaca je običaj da na grobu ostave bocu rakije i jabuku i to se ne smije nositi s groblja. Nakon povratka s groblja u kući pokojnika priprema se hrana za goste. Pravoslavni običaj je da prilikom ulaska u dvorište svatko mora uzeti i pojesti malo *koljiva*, jela napravljenog od kuhanog žita, oraha i meda, te oprati ruke i dobro očistiti cipele jer se zemlja s groblja ne smije unijeti u kuću. Obično se poslužuje odojak ili janjetina s ražnja, juha i paprikaš. U slučaju da pogreb bude u vrijeme posta, onda je običaj da se priprema riba i neka druga posna jela, a za stolom se ostavlja prazno mjesto za pokojnika. Stavi se preokrenuti tanjur i pribor za jelo, opet da se ne bi vratio jer je „ostao gladan“.

Nakon pogreba soba u kojoj je ležao pokojnik temeljito se čisti, a prozori se otvaraju da bi pokojnikova duša napustila kuću ako već do tad nije. Vjeruje se da je sve u toj sobi onečišćeno nakon mrtvaca i obično se sve stvari koje su ostale unutra bacaju. Pod se temeljito očisti i izriba, a voda i smeće se bacaju na *đubrenicu* gdje se inače baca stajski gnoj. Kod katolika u selima uz rijeku Unu sve manje opstaje običaj da pokojnik ostaje cijelu noć u kući. Većinom ga se ubrzo odvozi u mrtvačnicu. Ovo možemo gledati i kroz ekonomske razloge jer bi se onda i sav namještaj iz te sobe morao iznositi jer bi se smatrao nečistim.

NAKON POGREBA

Nakon pogreba, gosti se razilaze, a obitelj ostaje pospremiti. Pravoslavci imaju obilježavanje četrdeset dana, dok se katolici prilikom pogreba dogovore sa svećenikom kada će održati misu zadušnicu za pokojnika. Obilježavanje četrdeset dana događa se, kako i ime samo kaže, četrdeset dana nakon smrti. Okuplja se obitelj i uži krug prijatelja te odlaze na groblje zapaliti svijeće na grobu te se zatim vraćaju kući na svečani ručak. Nakon četrdeset dana prestaje se nositi crna odjeća kao izraz tuge za pokojnikom, iako poneke žene odaberu nositi crno i do godinu dana ako im je umro netko blizak. Primijetila sam da muškarci jako rijetko nose crninu duže od nekoliko dana nakon smrti bliske osobe, dok žene uglavnom poštuju tih četrdeset dana od smrti.

Pravoslavno stanovništvo kroz godinu ima nekoliko dana kada se prisjeća svih pokojnika te se odlazi na groblje zapaliti svijeće. Ti dani nazivaju se Zadušnice te imamo zimske, proljetne, ljetne i jesenske. Tada obično samo uža obitelj odlazi na groblje. Katolici se svojih pokojnika sjećaju 1.11. na blagdan Svih svetih kada odlaze na groblje zapaliti svijeće i položiti cvijeće.

ZAKLJUČAK

Razgovarajući s ljudima na terenu поближе sam se upoznala s običajima ovog kraja, iako mi je većina njih donekle bila i poznata s obzirom da sam ovdje odrasla. Neki običaji su još uvijek živi, a primijetila sam da su mladi ljudi neke zaboravljene običaje počeli opet prakticirati što se posebno odražava na svadbenim običajima. Primjerice, velike svadbe sa starim svatom i lažnom mladom do prije desetak godina nisu se više prakticirale dok je u zadnjih deset godina bilo nekoliko takvih svadbi. Ono što se nije bitno promijenilo jest da se i

dalje većina parova vjenčava u matičnom uredu, dok crkveno vjenčanje izostaje. Što se tiče simboličkih praksi pri rođenju djeteta, one nisu istaknute danas kao značajne. Primjerice, dijete i majka izlaze iz kuće već nekoliko dana nakon poroda. Žene se kupaju i obavljaju osobnu higijenu te se više nitko ne pridržava toga da se žena nakon poroda četrdeset dana ne kupa. Jedini običaj koji je još uvijek preživio je stavljanje crvenog konca na desnu ruku djeteta kao zaštita od uroka. Pogrebnih običaja se još uvijek zajednica pridržava kao i prije pedeset do sto godina. To je izraženije kod pravoslavnog stanovništva, nego kod katoličkog. Kod pravoslavnog stanovništva i dalje je prisutno, u većini slučajeva, bdijenje uz pokojnika noć prije pogreba te niz zaštitnih magijskih radnji koje se obavljaju da se ne bi naljutilo pokojnika i prouzrokovalo njegovo vraćanje i proganjanje obitelji. Od svih običaja s kojima sam se susrela tijekom života i istraživanja, jedino se pogrebni običaji nisu umnogočemu promijenili.

Kroz ovaj diplomski rad pokušala sam dati pregled najvažnijih životnih običaja. Jedini zapisi o običajima ovog kraja do kojih sam uspjela doći, nastali su početkom 20. stoljeća. Radi se o rukom pisanim bilješkama koje je sakupio učitelj Rade Bosnić, prema *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, Antuna Radića. Ovi rukopisni dokumenti bili su prilično teški za pročitati tako da sam tek manji dio uspjela dešifrirati. Iako ovu literaturu nisam koristila u svom diplomskom radu, vjerujem da bi bila odlično polazište za neko buduće istraživanje običaja u općini Dvor. Pišući, najviše sam se oslanjala na vlastite zapise s terena i razgovore s kazivačima te na vlastito iskustvo odrastanja i života u ovoj sredini. Ovaj rad poticaj je za daljnja istraživanja i produbljivanja tema, a posebno bih njime htjela potaknuti bilježenja suvremenih praksi i običaja kako bi se u nekom razdoblju mogle pratiti promjene u običajima koje se odvijaju kroz desetljeća i generacije.

IZVORI

Državni zavod za statistiku, popis stanovništva 2021. godine.

<https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (pristup 16.02.2023.)

Državni zavod za statistiku, popis stanovništva 2011. godine.

<https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm> (pristup 16.02.2023.)

Državni zavod za statistiku, popis stanovništva 2001. godine.

<https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/Hdefault.html> (pristup 16.02.2023.)

Hrvatska enciklopedija, Pojam: Običaj, narodni,

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44552>. (pristup 20.02.2023.)

Intervjui s kazivačicama rođenima 1934., 1949., 1967. i 1975. Tri kazivačice rođene su u Općini Dvor, a jedna se udala u Općinu te živi ondje više od 30 godina.

Savezni zavod za statistiku i evidenciju FNRJ i SFRJ, popis stanovništva 1991. godine.

<https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1991/pdf/G19914018.pdf> (pristup 16.02.2023.)

LITERATURA

BIRT, Danijela; JURKOVIĆ, Jasmina; KELEMEN, Petra. 2003. Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog bila. *Senjski zbornik*, 30: 445-538.

CERIBAŠIĆ, Naila, MARKS, Ljiljana. ur. 2009. *Izazov tradicijske kulture: svečani zbornik za Zoricu Vitez*. Zagreb. Institut za etnologiju i folkloristiku.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna. 2009. Dva života i dvije smrti: Prilog antropologiji smrti i umiranja. U: *Izazovi tradicijske kulture: Svečani zbornik za Zoricu Vitez*, ur. Naila Ceribašić i Ljiljana Marks. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 147-170

GULIN ZRNIĆ, Valentina, ŠANTEK, Goran Pavel. ur. 2006. *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

ČERNELIĆ, Milana, RAJKOVIĆ, Marijeta, RUBIĆ, Tihana. 2009. *Živjeti na Krivom Putu*. Sv. 3, Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka. Zagreb. FF Press

- ČERNELIĆ, Milana. RUBIĆ, Tihana. 2009. „Običaji životnog ciklusa“. U: Slavonija, Baranja i Srijem. Vrela europske civilizacije. Zagreb. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Galerija Klovićevi dvori, 148-159.
- ĐAKOVIĆ, Branko. 1987. Novac- popudbina u posmrtnom ritualu. Etnološka tribina, 17, 51-59.
- ĐAKOVIĆ, Branko. 1989. Prilozi u grob, *Studia ethnologica Croatica* , 1:135-163.
- GALENIĆ, Dražen. 1995. Svadbeni običaji podravskog sela Hlebine. *Podravski zbornik*, 21: 169-182.
- GALENIĆ, Dražen. 1996. Svadbeni običaji podravskog sela Hlebine (II dio). *Podravski zbornik*, 22: 215-234.
- JOKA, Mile, ur. [1991] 2011. Dvor na Uni od prijeslavenskog doba do naših dana. Zbornik naučnih i publicističkih radova. Dvor: Općina Dvor.
- LONČAR, Sanja. 2014. Što i kako s Banijom ili Banovinom dva desetljeća poslije? Baština, sjećanje i identitet na prostorima stradalima u Domovinskome ratu (1991. – 1995.). U: Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima. Ur. Marijana Belaj, Zoran Čiča, Anita Matković, Tita Poreta i Nevena Škrbić Alempijević. Zagreb – Ljubljana: Hrvatsko etnološko društvo – Slovensko etnološko društvo, 161–198.
- POVRZANOVIĆ, Maja. 1987. Pojmovi običaj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje, svečanost i praznik u jugoslovenskim i inozemnim rječnicima, enciklopedijama i leksikonima. *Narodna umjetnost*, 24/1: 39-80.
- RAJKOVIĆ, Marijeta. 2003. Život žene u selima Senjskog bila. *Senjski zbornik*, 30: 539-585.
- SCHNEEWEIS, Edmund. 2005. Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠEŠO, Luka. 2022. Krsnik između mita i zbilje – kulturnoantropološke strukture jednog tradicijskog vjerovanja. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo

- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena, Sanja POTKONJAK, Tihana RUBIĆ. 2016. Misliti etnografski. Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji. Zagreb: FF press.
- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena. 2001. Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka u selima u okolici Novske. *Studia ethnologica Croatica*, 12/13: 145-213.
- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena. 2006. Inverzija spolova u hrvatskim pokladnim i svadbenim običajima. *Narodna umjetnost*, 43/2: 41-65.
- ŠRAMEK, Antun Toni. 2003. Al je l'jepo u svatovi biti: stari svatovski običaji Svetog Ivana Žabno i okolice. Sveti Ivan Žabno: Općina Sveti Ivan Žabno.
- VITEZ, Zorica. 2003. Hrvatski svadbeni običaji. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- VITEZ, Zorica. 2004. Svadbeni običaji između lokalnog i globalnog. *Narodna umjetnost*, 41/2: 193–203.

SAŽETAK

Običaji po rođenju djeteta, svadbeni i pogrebni običaji na području općine Dvor

Ovim diplomskim radom daje se pregled svadbenih, pogrebnih i običaja po rođenju djeteta kroz 20. stoljeće, na području Općine Dvor. Cilj je bio istražiti, dokumentirati i analizirati ove običaje. Nastojala sam dati prikaz običaja kroz proteklih osamdeset godina, dati osvrt na suvremene prakse te istražiti što se kroz desetljećima u običajima mijenjalo, a što zadržalo te koje su mikro i kapilarne razlike i iskustva ovih običaja. Obzirom da sam rođena i živim u Dvoru, imala sam i osobno iskustvo na koje sam se oslanjala prilikom pisanja. Istraživanje za ovaj diplomski rad provedeno je tehnikama polustrukturiranog intervjua i promatranja sa sudjelovanjem, obzirom da sam za vrijeme pisanja rada prisustvovala nekoliko pogreba i jednoj svadbi.

KLJUČNE RIJEČI: običaj, etnografija, svadba, pogreb, porod, Općina Dvor

SUMMARY

Customs related to the birth of a child, wedding customs and funeral customs in the municipality of Dvor

This diploma thesis provides an overview of wedding, funeral and birth customs throughout the 20th century, in the area of the Municipality of Dvor. The aim of this thesis was to investigate, document, and analyze these customs. I gave an account of customs over the past eighty years, and a review of contemporary practices. I investigate what has changed in customs over the decades, what has remained, and what are the micro and capillary differences and experiences of these customs over the decades and generations. Considering that I was born and live in Dvor, I had personal experience that I relied on when writing. The research for this thesis was conducted using the techniques of semi-structured interview and participant observation. During the writing of the thesis I attended funerals and one wedding in Dvor.

KEY WORDS: custom, ethnography, wedding, funeral, birth, Municipality of Dvor